

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník VI.

Číslo 1.

Marec 2008

Za čarom zašlých čias.

Na dolnom konci Námestia, v rohu vedľa brány vedúcej do Striebornej ulice, alebo tiež „U Löwych v kúte“, v hračkárstve u Čunderlíkov bolo dostať taký papierový jednooký ďalekohľad, do ktorého keď ste sa pozreli, videli ste krásne obrazce tvorené množstvom farebných sklíčiek nasýpaných do poslednej časti „ďalekohľadu“. Ľudia toto čudo nazývali „kaleidoskop“.

FAREBNÝ ZAŠLÝ SVET

Podľa pozrieme sa cez takýto „kuker“ na zašlé časy, pozrieme sa cez kaleidoskop života na ešte stále živé mesto, na staré uličky, ľudí ktorí v nich žijú, poprechádzame sa mestom plným svetla a farieb, poprechádzame sa mestom predtým, ako sa z neho život vytratil.

Podľa, budeme sa prechádzať časom, spomínať na miesta a osoby, ktoré existujú už len v pamätiach niekoľkých ešte žijúcich obyvateľov týchto končín.

Podľa, prejdeme sa popri Hrone, hore Národnou ulicou, dolu Kapitulskou, popod Mäsiarsku baštu, Novou ulicou cez Zasaratú uličku hore k Hungárii, postojíme pri „Novej bašte“ a zaspomíname na starú baštu a Mühlsteinov dom, na krásu, ktorá tam stála ešte pred pár rokmi.

Bystrica z r.1928, na námestí sídlili drobné firmy, ktoré vytvárali kolorit mesta.

Prejdeme sa dolu Námestím. Popred Wagnerov a buď sa spustíme do Hámra k Maršíkovej krčme na jedno pivko, alebo sa vyberieme Dolnou ulicou na Hušták. Prípadne sa vrátíme Národnou ulicou dolu k Hronu. Prechádzať sa budeme mestom plným života, krásy a ľudského tepla. Staré meštiacke domy pulzujú čulým životom. V meste ešte stále žijú ľudia.

Pokračovanie na str.8.

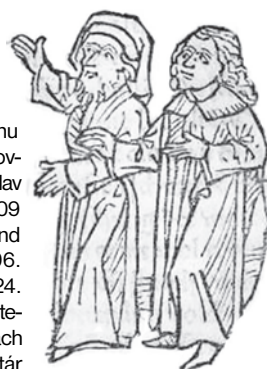
ONDREJ PRVÝ BANSKOBYSSTRICKÝ RICHTÁR

„Spoločne si spomedzi seba vyvolia za porady celku a súhlasu richtára, či sudcu na obdobie jedného roka...“

Bystrickí mešťania si najvýznamnejšiu listinu mesta dávali potvrdzovať Belovým nasledovníkom, ktorí ich požiadavku akceptovali: Ladislav IV. r.1287, Ondrej III. r.1293, Karol Róbert r.1309 a 1340, Ľudovít Veľký r.1363 a 1365, Žigmund r.1434, Matej Korvín r.1465, Vladislav II. r.1496. Nové pozmenené výsady udelil Ľudovít II. r. 1524.

Saský šľachtic Ondrej bol prvým medzi doteraz známymi 168 mužmi zastávajúcimi v dejinách Banskej Bystrice tento významný úrad. Richtár mesta viedol verejnú správu, zákonodarstvo a na základe práva meča bol pánom života a smrti. Richtárskymi insigniami boli mestská pečať, kľúče od mesta, richtárska palica, sudcovský meč. Pod správou richtára bola mestská pokladnica a vzorové banskobystrické miery a váhy.

Richtár hájil záujmy mesta. Za mesto vítal významné návštevy, ktorým na znak úcty venoval zlaté kľúče s mestským erbom. Okrem toho, významným návštevám mesto darovalo na bielych korýtkach s pozláteným okrajom drahé kovy, na znak toho, že vstúpili do slobodného banského mesta.

Pokračovanie na str. 3.

O BANSKÝCH STUPÁCH V DIELE G. AGRICOLU

Georgius Agricola, vlastným menom Georg Bauer sa narodil 24. marca 1494 v saskom mestečku Glachau v rodine súkenníka. Po absolvovaní farskej školy v rodisku a gymnázia v Saskej Kamenici získal na univerzite v Lipsku bakalársky titul. Po niekoľkoročnom učiteľskom pôsobení v Zwickau odišiel do Talianska, kde pobudol na rôznych univerzitách. Hodnosť doktora medicíny získal ako 30-ročný v Bologni. Od r. 1527 do r. 1531 pôsobil ako lekár a lekárnik v Jáchymove, ktoré práve v týchto rokoch po objavení bohatého ložiska striebranej rudy zažívalo svoj najväčší rozkvet. V tom čase vydával banský úrad v Jáchymove 600-800 kutacích povolení ročne. V roku príchodu Agricola bol čistý ročný zisk z banskej činnosti 208 533 toliarov a v jáchymovskej mincovni bolo zo striebra vytaveného v 13 hutách vyrobené okolo 2,2 milióna toliarov a 4 milióny drobnejších mincí.

Podobizeň Georgia Agricola

Georgius Agricola, jeden z popredných osobností vedy 16. stor. vo svojom diele „De Re Metallica Libri XII“ na viacerých miestach spomína metódy ťažby rúd a výroby kovov na území dnešného Slovenska. V kapitole o drvení, preosievaní a premývaní rúd v „stupách“ spomína konkrétne aj B. Bystricu. Podľa dostupných materiálov Agricola v našom meste nikdy nebol, ale mohol mať informácie o spôsoboch spracovania vyťaženej rudy od svojho spolužiaka z čias univerzitných štúdií v Lipsku Dernschwana, ktorý v Banskej Bystrici žil od r. 1529.

Pokračovanie na str.7.

GEOGRAFICKÝ A ČI SYMBOLICKÝ STRED EURÓPY?

V širšom okolí Banskej Bystrice sú dva, zo zemepisného hľadiska, významné body. Vzdušnou čiarou vo vzdialenosti asi 22 km východným smerom na kóte Hrb (1255 m n. m.), ktorý je súčasťou Ľubietovského Vepra, sa nachádza „Stred Slovenska“. Vo vzdialenosti asi 17 km západným smerom v Kremnických vrchoch sa zas nachádza údajný „Stred Európy“.

Zatiaľ čo „Stred Slovenska“ na kóte Hrb môžeme považovať za skutočný, kremnický „Stred Európy“, označený pamätníkom s tabuľkou osadenou do žulového bloku, nie je podložený serióznymi meraniami ani výpočtami. Nemal by sa preto uvádzať ako „geografický“, ale v skutočnosti len ako „symbolický“ stred Európy. Nachádza sa neďaleko Kremnických Bani pri starobyľom kostole sv. Jána Krstiteľa, o ktorý sa starajú bratia kapucíny z príslušného obnoveného kláštora. Podľa jednej starej legendy tradovanej z pokolenia na pokolenie kremnickým astronómom údajne anjel z nebies našepkal, že Piargy (dnešné Kremnické Bane) sú stredom Európy. Preto na tomto mieste postavili kostol, ktorý sa predtým nedarilo postaviť inde, pričom vlastný stred Európy je vraj v kostolnej veži.

Stred Európy pri Kremnických Baniach

O polohu geografického stred Európy sa už celé desaťročia vedú odborné spory medzi univerzitami a zemepisnými ústavmi. Existuje okolo 40 lokalít, ktoré sa uchádzajú o uznanie tohoto privilégia, pričom niektoré z nich sú od seba vzdialené na stovky kilometrov. Problém spočíva v rôznej metodike výpočtu a určenia ťažiska geometrickej plochy s veľmi nepravidelným pôdorysom, aký má európsky kontinent a tiež v odlišných názoroch na zahrnutie Kaukazu ako aj mnohých európskych ostrovov.

Už v roku 1775 poľský astronóm Szymon Antoni Sobiekranski označil za stred Európy mestečko Suchowola v SV Poľsku. Aj stred Európy pri Kremnických Baniach sa údajne spomína už koncom 18. storočia, čím sa radí medzi najstaršie takéto miesta. Podľa rakúsko - uhorských meraní z roku 1887 „pravý“ stred Európy sa nachádza pri Racheve na západnej Ukrajine neďaleko hranice s Rumunskom. Toto miesto na brehu Tisy je označené pamätníkom a tabuľkou s textom v latinčine (na obr).

Tabuľa v strede Európy pri Racheve.

V preklade to znamená: *Trvalé miesto čo najstarostlivejšie špeciálnym prístrojom vyrobeným v Rakúsko - Uhorsku so škálou meridiánov a rovnobežiek ustanovené Centrom Európy... 1887.* Nemeckí geografi sa v roku 1900 zhodli na strede Európy pri kostole Frauenkirche v Drážďanoch. Za „jedine správny“

stred Európy určil Geografický inštitút mníchovskej univerzity v roku 1981 bod pri bavorskej obci Hildweinsreuth, neďaleko českých hraníc. Merania sovietskych vedcov na začiatku 20. storočia potvrdili stred Európy pri Racheve, iné ho posunuli do Toruni (západné Poľsko). Rakúski geografi stred Európy umiestnili na druhý najvyšší vrch Českého lesa Tillenberga, ležiaci na bavorskej strane hraníc. Estónsko sa hlási k stredu Európy ostrovom Saaremaa a Bielorusko hneď s tromi miestami (Vitebsk a Ives na SV a Barjusk na V krajiny). V Čechách by mal byť stred Európy pri obci Čihosť neďaleko Ledce nad Sázavou v okrese Havlíčkův Brod, kde leží súčasne aj geografický stred Čiech, alebo aj na vrchu Melechov pri Světlé nad Sázavou. Zmienka je aj o hore Kohout u Benešova nad Černou v okrese Český Krumlov, Břežany nad Ohří alebo Kouřim, kde sa nachádza priesečník „najstredovejších“ súradníc a to 50. rovnobežky a 15. poludníka.

Jeden z najpriateľnejších stredov Európy určili renomovaní francúzski vedci z Národného geografického inštitútu (Institut Géographique National) v roku 1889. Nachádza sa na vrchu Bernotai pri obci Purnuškes, 26 km severne od litovskej metropoly Vilnius. Tento bol zapísaný aj do Guinnessovej knihy rekordov a okolo neho vzniklo Múzeum stred Európy.

Do Francúzska odborníci z Národného geografického inštitútu v roku 1987 určili aj stred Európskej únie, ktorý je pohyblivý v závislosti od pribúdajúcich členských krajín. Do roku 1990 bol stred vtedajšej dvanástky vo francúzskej obci Saint - André - le - Coq v kraji Auvergne. V rokoch 1995-2004, keď mala únia 15 členov, ležal jej geografický stred v belgickej obci Viroinval, neďaleko francúzskej hranice. V rokoch 2004-2007 mala únia už 25 členských krajín a vtedy sa geografický stred únie preniesol do nemeckej obce Kleinmaisheid v Porýní - Falcku. Po vstupe Bulharska a Rumunska k 1.1. 2007 sa stred posunul o 115 km na východ, a teraz leží pri hessenskom meste Gelnhausen. Odborníci rovnako určujú aj stred eurozóny, ktorý k 1.1. 1999 ležal pri francúzskej obci Blancfort, po prístupe Grécka k 1.1. 2001 sa posunul do burgundskej dediny Montreuilon v strednej časti Francúzska a od 1.1. 2007 po prijatí Slovinska je stred eurozóny taktiež v Burgundsku, avšak pri obci Mhere.

Kurióznym stredom Európy vznikol pri rakúskom meste Braunau na základe politického rozhodnutia samotného Napoleona Bonaparta. Do kategórie úsmevných stredov Európy patrí stred určený legendárnym Járou Cimrmanom, nachádzajúci sa v hostinci „U notáře“ v Havlíčkovom Brode, kde v roku 2002 umiestnili pomník symbolizujúci stred Európy. Nevedno či stred Európy nestanovili aj vládari „valašského“ alebo „záhoráckeho“ kráľovstva.

Z naznačeného je zrejmé, že seriózne určiť geografický stred Európy je veľmi zložitá úloha. Údaje by sa mali vždy hodnotiť kriticky, pričom dôsledne treba rozlišovať „geografický“ a „symbolický“ stred Európy, niekedy však snahy o vedeckú objektivitu zastierajú dôvody prestížne, politické či komerčné.

Július Burkovský

ČRIEPKY Z HISTÓRIE MESTA

Pred 600 rokmi v roku 1408

■ Žigmund Luxemburský založil Dračírát (rytierom sa neskoršie stal aj gróf Radvanský)

Pred 500 rokmi v roku 1508

■ až 1509 začali Thurzovsko-fuggerovskí faktori verejne poukazovať na zlé hospodárenie s peniazmi Bratstva božieho tela (Fraternitas corporis Christi), ktoré úplne ovládla banskobystrická mestská rada. Kritické postoje faktorov spoločnosti tiež neboli celkom nezištné, lebo sledovali aj vlastný prospech a možnosti manipulácie s majetkom Bratstva. Napokon sa sociálna podporná činnosť pre chorých, vdovy, siroty a starcov začala vyplácať z bratskej pokladnice, pravdepodobne po r. 1517, čím sa pôvodne náboženská inštitúcia postupne zmenila na laickú sociálnu ustanovizeň.

Pred 400 rokmi v roku 1608

■ dekrét Mateja II., 13. článok nariadil, aby v mestách boli do mestskej rady zvolení i mešťania slovenskej národnosti a evanjelického vierovyznania banskobystrický patriciát sa rozhodne postavil proti týmto nariadeniam a odoprel ich uplatnenie v praxi (zaplatil ako prvé mesto pokutu v r. 1612)

■ v tomto roku bola dokončená veľkolepá prestavba hradnej zvonice. Mestská rada pri tejto príležitosti uznala za vhodné, aby do posledného kameňa, ktorý vsunuli do klenby vstupnej brány bol pre budúce generácie umiestnený záznam najdôležitejších udalostí z minulosti mesta. Zostavením kroniky poverili mestského podnotára

Oswalda Plotschia, ktorý sa potom svojej úlohy aj zhostil. Svoju prácu napísal v dvoch jazykoch latinčine a nemčine, dokonca pri nemeckej verzii použil veršovanú formu. Jedna aj druhá verzia má rozsah sotva jedného hárku. Podklady čerpal z mestského archívu, z ústnej tradície mešťanov a z vlastných skúseností a zážitkov. Opisuje iba udalosti 1599 až 1608, ťažisko udalostí je v r. 1600, ktoré zjavne znamenajú zvrät v dejinách mesta. Pri poslednom roku 1608 vymenúva cirkevných aj úradných predstaviteľov mesta a že opravu veže dokončili v júni. Celá kronika pozostáva z 249 veršov. Uvádza aj známy žalm: „Keby Pán nestrážil mesto, márne by bdeli tí, čo ho strážia. Je to milosrdenstvo Pánovo, že sme boli vyvolení.“ Táto kronika sa objavila pri opravných prácach po požiari v r. 1761.

Pred 350 rokmi v roku 1658

■ v Banskej Bystrici bola založená lekársko-botanická záhrada. Na jej založení mal podiel aj Ján Prokop Bonanus od r. 1657 lekář stredoslovenských banských miest v Banskej Bystrici.

Pred 300 rokmi v roku 1708

■ 21.9. cisárske vojsko obsadilo banské mestá
■ v Banskej Bystrici pôsobil Mateja Bel (1708-1714)

Pred 200 rokmi v roku 1808

■ bola zasypaná priekopa (1. časť) hradu v súvislosti s výstavbou miestnosti ležiacich na východ od hradnej brány (Prizemie určené na sklad soli a poschodie na prenájom.)

ONDREJ - PRVÝ BANSKOBYSSTRICKÝ RICHTÁR

Pokračovanie zo str. 1.

Do roku 1758 bola táto funkcia obsadzovaná v každoročne sa opakujúcich voľbách. O prvom richtárovi mesta to však neplatilo. V oficiálnych dokumentoch mesta sa uvádza v rokoch: 1256, 1263, 1272, 1282, 1284, 1287. Je nepochybné, že tento šľachtic – komes, zastával svoj úrad doživotne, podobne to bolo v Bratislave a Banskej Štiavnici. Určite s tým súhlasili jeho saskí spoločníci, ktorí mu ponechávali práva na mlyn, pivovar a najväčšiu rozlohu vlastného domu. Bol to Ondrej, ktorý ich priviedol zo „Starého Zvolena“ do slovenskej osady (30 spoločníkov) Bystrica a bol medzi saskými prisťahovalcami, ktorí presvedčili kráľa, aby novej osade Bystrici udelil roku 1255 mestské privilégia.

Aktivná montážna činnosť v okolí B. Bystrice najmä ťažba striebra a rozvoj nového mesta viedli panovníka k potvrdeniu banskobysstrického richtára v stave uhorskej šľachty a k pozemkovým donáciám. Už v roku 1256, keď došlo k opätovnému vydaniu výsadnej listiny B. Bystrici, súčasne, v ten istý deň získava Ondrej od Belu IV. liptovské majetky, z ktorých sa v 14. stor. vyvinula liptovská osada Kvačany. O sedem rokov neskôr udeľuje kráľ richtárovi ďalšie majetky medzi chotármi B. Bystrice a Slovenskej Ľupče. V dôvodovej správe kráľ uvádza, že otváranie ďalších baní na striebro v okolí B. Bystrici sa udialo zásluhou prvého bb. richtára. Túto donáciu potvrdil Belov syn Štefan V v r. 1271. Okrem spomínaných majetkov patrili Ondrejovi tiež pozemky v chotári B. Bystrice. Jednalo sa o tzv. Ondrejov majetok, z ktorého sa neskôr vyvinula osada Richtárová a majetky na území Sásovej a Kyncelovej.

Po Ondrejovej smrti (1293), dedičmi jeho rozsiahleho pozemkového vlastníctva sa stali synovia Heinczmann a Mikuláš s predikátom Sas. Heinczmann zdedil po otcovi šľacht. titul, trvalé bydlisko v B. Bystrici, liptovské majetky a polovicu dnešnej dediny Kostiviarska (v tom čase bola osídlená slovenských obyvateľstvom, preto jeden z jej názvov bol Slovenská Ves a paralelne sa používal aj nemecký Heinczmansdorf). Heinczmann a jeho syn Michal zomreli pravdepodobne bez potomkov.

Odúmrtným právom pripadli ich pozemky panovníkovi, ktorý ich daroval synovi Mikuláša Sasa Davidovi roku 1379. Druhý Ondrejov syn Mikuláš sa stal zakladateľom zemianskej rodiny zo Sásovej. R. 1310 sa stal členom mestskej rady a roku 1338 richtárom B. Bystrice. Jeho majetky sa koncentrovali najmä do okolia dnešného kostola sv. Antona a Pavla v Sásovej. Obec získala pomenovanie podľa Mikulášovho predikátu v 2. pol. 14. stor. (nemecky Sachsensdorf). Podobne ako brat Heinczmann bol komesom a jeho šľachtictvo sa viazalo na vojenskú službu a účasť na vojenských výpravách.

Po smrti brata a synovca sa stal jediným pokračovateľom rodu prvého bb. richtára. Medzi bb. meštianstvom sa stal uznávanou osobnosťou o čom svedčí skutočnosť, že jeho meno figuruje v žiadostiach mesta B. Bystrice predkladaných uhorským panovníkom a v žiadostiach mesta predkladaných Rímu na vydanie odpustkových listín v prospech výstavby farského kostola Nanebovzatia P. Márie. Mikuláš mal 8 synov, čo v konečnom dôsledku zohralo negatívnu úlohu v drobení majetku. Len dvaja synovia sa uvádzajú následne medzi bb. meštianstvom. Genealógovia sledovali stopu Mikuláša do 16. stor., kedy sa mužská vetva rodu vytratila.

Richtár Ondrej bol dominantnou osobnosťou mesta B. Bystrice. Na jej čele bol od roku 1255 až do svojej smrti do roku 1293. Medzi obyvateľmi mesta bol najväznejšou osobnosťou a úctu požíval aj zo strany uhorských panovníkov. Jeho potomkovia sa stali ozdobou stredovekej bb. meštianskej spoločnosti

Jozef Ďuriančík

Použitá literatúra:

Graus I.: Výber z bibliografie
Jurkovič D.: Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica, Pribicer, B. Bystrica, 2005
Rábik V.: Výber z bibliografie
Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice 1-11. B. Bystrica, 2005,
Permon I. - IV. ročník
Matulay C.: Mesto B. Bystrica: Katalóg adm. a súdnych písomností 1020-1255-1236, Bratislava 1980

SLOVENSKÝ UNIKÁT V BANSKEJ BYSTRICI

Pod týmto unikátom máme na mysli bronzové akvamanile z Veľkej Čalomije, ktorá patrí do zbierkového fondu Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. Akvamanile môžeme vidieť v Thurzovom dome. Málokto z Bystričanov však v skutočnosti vie, aký klenot sa nachádza v jeho blízkosti na banskobysstrickom námestí.

Bronzové akvamanile bolo nájdené v roku 1947 pri zrúcaninách kostola patriaceho do katastra obce Veľká Čalomija (okr. Veľký Krtíš). Akvamanile našiel roľník Pavel Balážik z Modrého Kameňa pri poľnohospodárskych prácach a až roku 1954 sa dostalo do Banskej Bystrice. V súvislosti s tým sa natisnúť väčšine z vás otázky typu: Čo vlastne je to akvamanile? Ako vyzerá to unikátne akvamanile?

Názov akvamanile (aqua- voda, manus- ruka) sa všeobecne používa pre stredoveké kultové nádoby, ktoré používali kňazi - duchovní pri rituálnom umývaní rúk. Kňaz musel mať čisté ruky pri obetovaní, aby hostiu nepoškodil nečistými rukami. Jednoducho povedané, akvamanile je vlastne nádobka na vodu. Neskôr v období stredoveku akvamanile používali aj bohatí meštania, a jej miesto bolo hneď pri vchode do honosných meštianskych domov. Tak sa z akvamanile ako sakrálného predmetu postupne stával aj predmet profánneho charakteru.

Pôvod tejto rituálnej nádoby siaha až do 2. storočia pred n.l., kedy sa objavujú prvé, avšak len čisto keramické nádoby, ktoré znázorňujú a preberajú tvar rôznych zvierat. Prvé bronzové nádoby v tvare zvierat sa objavujú v 8.-9. storočí n.l. v islamskom svete, v oblasti dnešného Iránu a cez Egypt sa dostávajú do ummajovského Španielska.

Tu sa s nimi stretáva aj kresťanská - európska kultúra, ktorá tieto vzory akvamanil v románskom období preberá a obohacuje o nové prvky.

Táto nádobka - akvamanile - z ktorej sa dnes kňazovi nalieva voda na ruky má tvar obyčajnej konvičky, ale v stredoveku bola dutým predmetom fantastických tvarov. Akvamanily stvárnili rôzne postavy, väčšinou však so zoomorfnou tematikou, ako napríklad: kentaura, leva, psa, jazdca na koni a iné postavy.

Bronzové akvamanile v Banskej Bystrici znázorňuje práve jazdca na koni spolu so psom na love. Na hlave koňa je otvor, ktorý sa uzatváral záklopkou. Cez tento otvor sa akvamanile plnilo vodou. Z papule koňa vychádza trubička odkiaľ tiekla voda na kňazove ruky. Na koni sedí jazdec-lovec, ktorý v jednej ruke pôvodne držal poľovnícky roh a v druhej opraty a okolo pásu má opásaný meč. Za jazdcom na chrbte koňa stojí lovecký pes. Toto akvamanile je jedinečné svojou formou. Obsahovo podobné bronzové akvamanile znázorňujúce jazdca na koni sú vystavené v múzeách vo Švédsku, v Dánsku a aj v blízkom Maďarsku. Naše akvamanile môžeme datovať do obdobia okolo roku 1200 n.l., pravdepodobnejšie však až do prvej polovice 13. storočia. Táto plastika je vysoká 22 cm, dlhá 27 cm a široká 8 cm.

Pre nás je však významný ten moment, že bronzové akvamanile v Stredoslovenskom múzeu v Banskej Bystrici, je jediné kovové akvamanile, doteraz nájdené na území Slovenska. Ostatné akvamanile nájdené na území Slovenska sú keramické. Aby sme však boli presní, na Slovensku sa nachádza ešte jedno kovové akvamanile v tvare kentaura, a to v Košickom múzeu. V tomto prípade však ide o kópiu, ktorej originál sa nachádza v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti.

HOLČÍK, P., Štefan: Akvamanile z Veľkej Čalomije. In: Zborník Zborník Slovenského národného múzea. LXXV, 1981, s. 125-134.

BALAŠA, Gejza: Nález aquamanile. In: Naša veda č. 4, 1957, s. 498-499.

KAPITOLKY Z DEJÍN BANSKOBYSSTRICKÉHO ŠKOLSTVA

ZAČIATKY A VÝVOJ REFORMAČNÉHO ŠKOLSTVA V 16. STOROČÍ

Do konca 20. rokov 16. storočia prešli obyvatelia mesta, vrátane členov mestskej rady, na stranu lutherovej reformácie. V súvislosti s tým sa v Banskej Bystrici začalo budovať aj školstvo na reformačných zásadách.

Základné vzdelanie chlapcom z rodín mešťanov aj naďalej poskytovala tzv. **nemecká škola** (*Deutsche Stadtschule*). V nej sa učili deti spravidla základom čítania a písania a to v nemeckej reči.

Na tejto škole prebiehala výučba dosť nepravidelne. Nemala preto ani stálych učiteľov. Vyučovalo sa len vtedy, ak sa našiel dostatočný počet žiakov a vhodný učiteľ, ochotný učiť za nevysoký príjem. V r. 1529 podporila mestská rada voľbu *školského majstra* - predstaviteľa školy - menom **Erasmus**.

V nastupujúcom reformačnom období bola založená aj **mestská dievčenská škola**, v ktorej sa žiačky učili čítať, písať a náboženstvo. Prvým známym učiteľom dievčenskej školy bol Martin Schwengler. Je o ňom známe, že v r. 1575 dostával plat 1 zl. týždenne. Na tejto škole prebiehala výučba dosť nepravidelne. Výučba prebiehala v nemčine. Keď v r. 1623

bola poverená výučbou dievčienec manželka učiteľa latinskej školy Juraja Vanču - Slovenka, prikázali jej, aby sa s dievčatmi rozprávala len po nemecky. Táto škola bola súkromná. Žiačky museli platiť za výučbu. Napr. r. 1613 platili týždenne 3 denáre. Škola bola až do r. 1605, kedy vyhorela, umiestená v mestskom dome, neskôr známom ako Hellerov dom, vedľa hodinovej veže.

Vyššie vzdelanie, v latinskom jazyku poskytovala synom vážených patricijov mesta, ale aj chlapcom, najmä zo vznešenejších rodín širokého okolia, poskytovala **vyššia partikulárna latinská škola**. Jej budova stála v priestoroch súčasnej Základnej školy Slobodného slovenského vysielateľa v B. Bystrici, Moysesovo námestie 14. Škola opäť definitívne vstúpila do radu popredných škôl tohto druhu v Uhorsku v období druhej polovice 30. rokov. Má na tom svoj podiel najmä nástup erudovaného učiteľa s univerzitným vzdelaním a dobrými pedagogickými schopnosťami i skúsenosťami **Jána Sieglera**. Podľa záznamov tento levočský rodák spravoval banskobystrickú školu v r. 1537 -1538. Ako úspešný študent Wittenberskej univerzity navštevoval prednášky Martina Luthera a Filipa Melanctona. Pod jeho vedením dosahovala mestská latinská škola kvalitné výsledky, pričom vďaka svojej dobrej povesti priťahovala čoraz viac žiakov aj z mimo banskobystrického prostredia. V súlade s reformačnou koncepciou školského systému celú starostlivosť o materiálne i organizačné zabezpečenie výučby v **vyššej mestskej latinskej partikulárnej škole** v Banskej Bystrici prevzala mestská rada. Volila rektora (*školského majstra*) a kontrolovala jeho činnosť, spôsob učenia, starala sa o vhodné učebné priestorory. Brala pod ochranu chudobných žiakov. Výučba, ale súčasne aj komunikácia na tejto vyššej škole bola výhradne len v latinskej reči. Nepripúšťal sa, ba priamo sa pranieval, rozhovor medzi žiakmi v nemčine a najmä v slovenčine.

V čase prijatia vyznania viery banských miest *Confessio heptapolitana*, koncom 50. rokov 16. stor., boli prijaté aj niektoré opatrenia pre oblasť školstva. Medzi ne patrilo najmä požívanie učených pedagógov za zahraničiaci, hlavne Nemcov. Takto sa na poste rektora banskobystrickej mestskej latinskej školy vystriedalo od 60. rokov 16. stor. do čias jej násilnej likvidácie (r. 1674) asi 16 učiteľov - rektorov nemeckého pôvodu. Ich zásluhou na banskobystrickej škole možno pozorovať citelný vplyv nemeckého reformačného školstva. V obsahu i forme vyučovania sa začínajú uplatňovať praktickejšie prvky, nové zásady a metódy.

Ako prvý z významnejších nemeckých rektorov prišiel do Banskej Bystrice r. 1563 **Matej Freundt**. Postaral sa o rozšírenie priestorov školy. Na jeho podnet mestská rada odhlasovala zvýšený príspevok na chudobných žiakov školy vo výške 41 zl. florénov a 60 denárov ročne. V tejto súvislosti možno poznamenať,

že mestská rada finančne podporovala chudobnejších študentov aj na zahraničných univerzitách, ktorí sa po skončení štúdiá vracali učiť na banskobystrickú školu. Ako príklad možno uviesť Martina Schwenglera, ktorý v r. 1561-1565 na náklady mesta študoval vo Wittenbergu. Po vyštudovaní pôsobil v r. 1566-1667 na latinskej škole v Banskej Bystrici.

Rešpektujúc výzvu kazateľa Jána Kyncľa, ktorý bol mestskou radou poverený školským dozorom, M. Freundt predložil školský poriadok vypracovaný s malými odchýlkami podľa vzoru wittenberského školského poriadku. V súlade s ním boli žiaci školy rozdelení do troch, v prípade väčšieho počtu žiakov do štyroch skupín. Pre učiteľa predpisoval skúšky spôsobilosti zastávať učiteľský úrad. Mal sa riadiť školským poriadkom, ochotne a zodpovedne spravovať školu, bez rady superintendentov nemal zavádzať zmeny. So žiakmi sa mal rozprávať po latinsky, svojim mravným životom im mal slúžiť za príklad. Nemal ich trestať v hneve a *hrubou palicou, ale primerane slovami a prútmi*. V kostole mal *spievať len pieseň, alebo žalm, ktorý mu nariadil farár*. Na mestskej latinskej škole sa popri náboženstve vyučovalo hlavne *trívium* (gramatika - hlavne latinská, vo vyšších triedach i grécka, ďalej rétorika a dialektika). O matematike v pláne Freundta nenachádzame žiadnej zmienky.

V r. 1567 sa po Freundtovej predčasnej smrti stal jeho nástupcom ďalší významný pedagóg **Abrahám Schremmel**. Pochádzal zo známej učiteľskej rodiny v Strassburgu. Predtým pôsobil v Olomouci. R. 1574 predložil mestskej rade svoj učebný plán *Ordo lectionem et exercitorum*, ktorým sa riadil už dávno predtým. V organizácii výučby podstatne nadväzoval na systém svojho predchodcu. Prítom razil zásadu postupnosti. Veľký význam pripisoval opakovaniu a precvičovaniu učiva. Schremmelov učebný plán bol už rozvrhnutý do 7 tried.

Podľa tohto plánu sa, popri náboženskej výchove, latinčine a gréčtine sa venovala pozornosť aj hebrejčine - ako nepovinnému predmetu, ďalej rétorike a dialektike, ale už aj matematike, hudbe a spevu. Na pomoc pedagógom zavádzal dômyselný systém žiackeho dozoru. Aj Schremmel zápasil s nedostatkom učiteľských síl a školského priestoru. V dôsledku toho sa ešte pri vyučovaní jednotlivé triedy spájali. Len najvyššie triedy mali oddelené vyučovanie, spájali sa len pri matematike a speve.

Pavel Halvepapius, rodák z nemeckého Arnswaldu, bol v poradí tretím významným nemeckým rektorom. Do Banskej Bystrice prišiel, na uprázdnené rektorské miesto latinskej školy v r. 1579 zo svojho predchádzajúceho školského pôsobiska v Jihlave. O rok neskôr predložil mestskej rade svoj školský poriadok, podľa ktorého sa mali riadiť učiteľia i žiaci, ku ktorému priložil aj rozvrh hodín. Svoje ušľachtilé pedagogické zásady, rozpracované na vysokej úrovni vyslovil Halvepapius aj vo forme ištukcií rektora latinskej školy v liste z 1.9.1584, keď bol zvolený za farára po J. Kyncelovi.

Banskobystrická latinská škola dosiahla, počas rektorovania tohoto vzdelaného magistra, vysoký stupeň svojej úrovne. Pavol Halvepapius mal neobyčajný vplyv na mestský senát a vďaka svojmu nadaniu, či úspešnému pedagogickému i organizačnému pôsobeniu požíval jeho dôveru. Počas jeho účinkovania vážnosť latinskej školy vzrástla do tej miery, že už mestský magistrát menoval nielen rektora školy, ale aj jej učiteľov.

V tom čase na bystrickej latinskej škole pôsobili okrem rektora traja učiteľia a dvaja kantori. Pri výučbe súčasne vypomáhal aj *školský sluha* a dvaja *officialisti* - speváci z radov starších, schopnejších žiakov. Žiaci rozdelení na 7 skupín (a 4 triedy) sa vyučovali v 5 učebniach. Výučba v dvoch vyšších triedach sa začínala v lete už ráno o piatej, v nižších triedach o šiestej hodine. Odpoľudňajšie vyučovanie prebiehalo po obedňajšej prestávke od 12. do 16. hod. V čase letných horúčav od 13. do 15. hod. Skúšky boli poprvýkrát zavedené v r. 1580. Konali sa spravidla na jar a v jeseni.

Škola organizovala za čias P. Halvepappia verejné dišputy, *oratóriá*, rečenia i samostatné predstavenia. Robili tak v záujme toho, aby si žiaci osvojovali samostatné vystupovanie a rečenie, či recitovanie, získavali návyky kultúrne - osvetovej činnosti a pod.. Najúspešnejších žiakov odmeňovali knihami a inými vecnými odmenami. Niektoré dišputy boli uverejnené aj tlačou. Ako honorár za takú dišputu dostával odmenu aj rektor a to vo výške 12 zl. flor.

Pavol Martuliak

Poznámka: Podrobnejšie údaje a súvislosti, ktoré sa viažu k 750 ročnej histórii banskobystrického školstva pozri v publikácii MARTULIAK, P.: Banská Bystrica kolíska vzdelanosti, Banská Bystrica TRIAN 2005.

Syn odchádza na štúdiá podľa dobovej rytiny.

DNES UŽ NEEXISTUJÚCE BAŠTY BÝVALÉHO OPEVNENIA MESTA

Téme starých bašt, ktoré boli kedysi súčasťou fortifikácie Banskej Bystrice, sme sa poslednýkrát venovali pred tromi rokmi, v júlovom čísle Bystrického permona. Túto problematiku by sme chceli doplniť o niektoré ďalšie, aj menej známe údaje a poznatky, týkajúce sa najmä dnes už neexistujúcich bašt niekdajšieho opevnenia mesta.

Celý bývalý obranný systém Banskej Bystrice po dobudovaní (po roku 1615) pozostával z 18 bašt. Z nich sa do súčasnosti zachovalo sedem. K ostatným jedenástim, dnes už neexistujúcim baštám sa zachoval rôznorodý archívny materiál. K niektorým z nich, ktoré boli asanované v prvej polovici minulého storočia, existuje aj fotodokumentácia (Horná komorská a Mühlsteinova bašta), no pri ostatných máme k dispozícii len plány, na ktorých je zaznačená ich poloha, prípadne pôdorys.

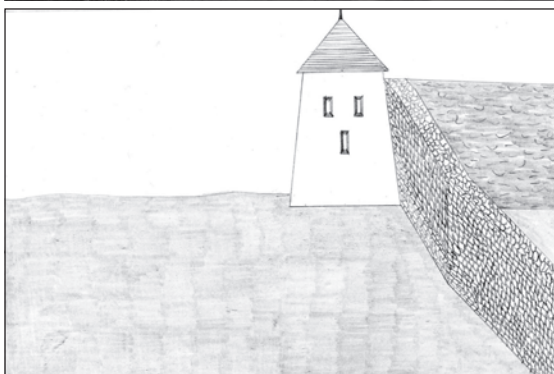
V uplynulých štyroch storočiach sa menili aj názvy bašt. V archívnych materiáloch sa nachádzajú štyri „zoznamy“ bašt (z konca XVII. storočia, z rokov 1703, 1712 a z jesene roku 1761), v ktorých sú zaznamenané ich vtedajšie názvy. Najúplnejšie sa javia dva zoznamy: z roku 1712 a najstarší z konca XVII. storočia.

Ten začína opisom najvyššie položenéj bašty (Zlatnickej) a pokračuje ďalšími názvami bašt, v poradí v akom stáli po obvode mestského opevnenia (proti smeru hodinových ručičiek). Z tohto súpisu sa dozvedáme i úplne nové názvy, ktorých väčšina bola pomenované po remeselných cechoch. Príslušníci cechov sa podieľali na ich výstavbe a v prípade potreby tvorili aj obrannú posádku. Z dnes existujúcich siedmych bašt malo päť zhodné pomenovanie, aké používame i dnes: Mäsiarska, Šusterská, Pisárska (Gallová) Banická a Farská. Názov ďalších dvoch bol odlišný. Pre baštu, ktorá stojí v Katovnej ulici, a ktorú dnes nazývame „Bašta pri Lazovnej bráne“ používali názov Debnárska, ale aj Nožiarska (v rokoch 1703 a 1712) a baštu, ktorá stojí za záhradnou reštauráciou Iskra, ktorej dnes používaný názov je Pekárska, resp. Čižmarska, koncom XVII. storočia nazývali Zamočnicka.

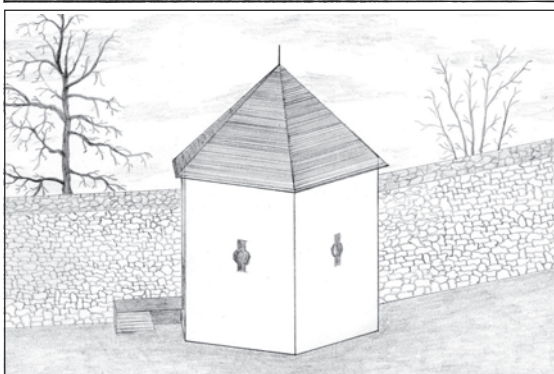
Najdlhší úsek opevnenia sa nachádzal na severozápadnej strane mesta, na dnešnej Fortničke, ktorého súčasťou boli aj tri bašty. Dnes ich nazývame Nová, Bašta neznámeho I. a II. Koncom XVII. storočia Novú baštu, ktorá ešte po roku 1914 stála približne 50 metrov od dnešného pohostinstva Bystrička, nazývali Kožušnickou a ďalšie dve bašty niesli názvy: Sedlárska a Krajčirska. Tento úsek opevnenia sa na konci Dolnej ulice napájal na mestskú bránu rovnomenného pomenovania. Vedľa nej, približne 30 metrov, stála bašta kruhového pôdorysu, dnes nazývaná „pri Dolnej bráne“ Pred rokom 1700 mala názov Klobučnicka bašta. Od nej pokračoval múr opevnenia východným smerom. Na tomto úseku boli vybudované tri bašty: Dolná a Horná komorská a Mäsiarska, ktorých pomenovania sa zachovali dodnes. Od Mäsiarskej bašty pokračovalo opevnenie k už spomínanej Zamočnickej bašte, ktorú dnes nazývame Pekárskou, resp. Čižmarskou.

Najvýchodnejšie položenou baštou bola Krajčirska, v XVII. storočí nazývaná Gombikárska. Stála na terase nad riečnym oblúkom Hrona, v dvornom trakte dnešného domu č. 34 v Hornej ulici. Od nej múr opevnenia

smeroval kolmo na Hornú ulicu, k rovnomennej mestskej bráne. Od Hornej brány opevnenie pokračovalo nezmeneným smerom k dodnes existujúcej Šusterskej bašte, stojacej za bývalým kinom Hviezda.

Ešte začiatkom 30. rokov minulého storočia stála nad dnešnou Bakosovou ulicou Zlatnicka bašta, resp. jej torzo. Dnešný pohľad na miesto, kde kedysi stála Zlatnicka bašta.

Takzvaná Nová bašta, kedysi nazývaná Kožušnicka, stála pri niekdajšej Dolnej striebornej ulici, neďaleko od dnešného pohostinstva Bystrička.

Obranný mestský múr od Šusterskej bašty pokračoval západným smerom k hradnému areálu, kde sa napájal na Pisársku (Gallovu) baštu. Tu staja aj ďalšie dve už spomínané bašty: Banická a Farská. Súčasťou opevnenia hradu boli aj Ondrejova a Mühlsteinova bašta, ktoré však už dnes neexistujú. Od Farskej bašty pokračuje dodnes zachovaný mestský múr severným smerom, k dnes už neexistujúcej Zlatnickej bašte, ktorú asanovali medzi rokmi 1934-1936. Bašta mala tvar zrezanej pyramídy, no jej pôdorys netvoril štvorec, ale nepravidelný lichobežník. Bola ukončená strechou ihlanovitého tvaru. V systéme opevnenia mesta bola jeho najvyššie položenou baštou..

Poslednou - jedenástou baštou z tých, ktoré už neexistujú, bola bašta situovaná v dvorných traktach Dolnej ulice. Dnes ju uvádzame pod názvom: Bašta s neznámym názvom III. Stála v hĺbke parcely dnešného domu č. 14, resp. 16. Pripájali sa na ňu dva vnútorné úseky opevnenia mesta. Jeden smerujúci od Striebornej brány a druhý vychádzajúci od Novej (Kožušnickej) bašty. Bašta s neznámym názvom III. bola jednou z prvých, ak nie úplne prvá, ktorú asanovali, resp. prebudovali na iný účel. Nenachádza sa ani v najstaršom zozname z konca XVII. storočia.

V štyroch zachovaných súpisoch bašt nachádzame aj ich ďalšie názvy, no tie sa však dnes nedajú priradiť ku žiadnej z nich. Ako vyplýva aj z iných archívnych prameňov „patronát“ nad jednou baštou mali neraz dva v niektorých prípadoch i tri remeselné cechy. V súpise spred roku 1700 sa spomína aj Klampiarska bašta, v zozname z roku 1712 sa nachádzajú aj bašty: Stolárska, Prachárska, Remenárska, Murárska, Pivovarnícka, Medovníkárska, Vreckárska, Tkáčska, Kováčska a Kramárska.

V súpise vyhotovenom po augustovom požiari v roku 1761 medzi vyhorenými baštami sa spomínajú aj Mlynárska, Košíkarska, Garbiarska a Povraznícka bašta.

Ján Baláž

DEJINY SLOBODNÉHO KRÁĽOVSKÉHO MESTA BANSKÁ BYSTRICA

Z majstrovského pera Emila Jurkoviča vám prinášame úryvok z kapitoly, ktorá približuje oblasť považovanú za jednu z najzákladnejších. Právo a poriadok i jasná forma súdництва sprevádza Banskú Bystricu od jej vzniku. Nebol by to však život so všetkými svojimi kľúčkami a spoločenskými vplyvmi, keby sa aj v oblasti mestského práva a súdництва nebojovalo o vplyv.

MESTSKÉ SÚDŇICTVO

Zahraniční hostia (hospites), ktorí sa usadili v Banskej Bystrici a mohli užívať práva prinesené z ich pôvodných domovov, boli spod súdneho systému vytvoreného a rozvíjajúceho sa v období Arpádovcov vyňatí prostredníctvom privilégií a umiestnení pod právomoc osobitných sudcov. Fundamentálnym prvkom mestských slobôd bola zásada: mešťana smel súdiť len vlastný richtár, a to nielen v meštianskych veciach, ale aj v trestných prípadoch. V zmysle privilegiálnych listín boli mestá vysadené spod kompetencie župného súdu; aby ostali bezprostredne podriadené kráľovskému vplyvu, spadali do právomoci vlastného voleného richtára. Rovnako teda, ako sa šľachta na základe jej politických slobôd organizuje do autonómnej župnej pospolitosti, aj meštianstvo dosahuje najvyšší stupeň samostatnosti tým, že uvoľniac sa spod župnej právomoci utvára nezávislú mestskú organizáciu. Tento stav sa najvýraznejšie prejavoval práve v oblasti súdництва.

Právo súdництва nezávisiace od akejkoľvek inej vrchnosti udelil Banskej Bystrici práve Belo IV. známou výsadnou listinou. Mestu totiž venoval privilégium, že si môže každoročne voliť richtára oprávneného súdiť meštianstvo v akýchkoľvek vážnych občianskych alebo trestných záležitostiach. Preto mešťan nie je povinný predstúpiť pred iného sudcu. Nemusí sa dostaviť do kráľovskej kúrie na predvolanie nikoho, jedine na osobitnú kráľovu výzvu, keď ho mieni súdiť samotný panovník alebo v jeho zastúpení iná osoba poverená osobitným vládcovým zmocnením. Výsada úplne oslobodzuje banskobystričského mešťana spod moci a súdництва župana Zvolenskej župy; pre tunajších usadených hostí zaistila charakter teritoriálnej a mestskej právnej vrchnosti.

Privilégium Bela IV. potvrdili aj jeho nástupcovia. V oblasti súdництва sa tak na pomerne dlhý čas zachoval identický systém vykonávania spravodlivosti. Aj Žigmund Luxemburský v druhom dekréte z roku 1405 poníma meštianske práva rovnako, keď opakuje ustanovenia privilegiálnej listiny Bela IV. v takej podobe, že o zločinoch vykonaných na území mesta môže rozhodovať výlučne len mestský súd. Už v roku 1421 však stanovuje, že šľachticov za ich kriminálne skutky spáchané na území mesta nemôže stíhať mestský súd. V roku 1434 zasa znova potvrdzuje, že banskobystričského mešťana, resp. jeho majetok neslobodno nikde v krajine zadržať alebo o ňom rozhodovať, s výnimkou prípadu, ak by mestský súd odmietol v mešťanovej veci dosiahnuť spravodlivosť. To isté opakuje v roku 1524 Ľudovít II. a v roku 1551 aj Ferdinand I.

Odvolačou inštanciou mohol v prvopočiatkoch byť samotný kráľ alebo jeho zástupca. Keď sa však v priebehu 15. storočia sformoval Zväz stredoslovenských banských miest, začali k nemu podávať odvolania tí, ktorí prehrali spory na úrovni mesta; tak to predpisoval aj 14. a 15. odsek štiavnického štatútu.

Chod mestského súdництва však už oddávna ovplyvňovali aj okolnosti, ktoré sa usilovali mesto v tomto práve obmedziť a poškodiť. Prvými nepriateľmi boli Turzovci a ich obchodní partneri Fuggerovci. Podľa pôvodnej právnej praxe bol totiž mestský súd povolaný rozhodovať aj nad poddanými závislými od mesta akýmkoľvek spôsobom. Takými to nevoľníkmi boli poddaní patriaci k fare, Kostolu sv. Alžbety, kráľovskému domu a k šľachticom bývajúcim na území mesta. Prvoradým úsilím banských podnikateľov bolo poddaných a baníkov patriacich ku

kráľovskému domu odvieť spod mestskej kompetencie a právo ich súdenia si vyhradiť pre seba. Mesto sa už v roku 1519 v súvislosti s inou sťažnosťou ponosuje, že Turzovci nevydávajú mestskému súdu svojich haviarov, ktorí sa previnili voči mestským zákonom. 15. augusta 1519 panovník vo veci rozhodol takto: ak sa richtárovi podarí v samotnom meste zadržať nejakého baníka, resp. Turzovho zamestnanca, potom získava neobmedzené právo súdiť ho.

Bystričania sa s takýmto riešením nikdy nezmierili; veď ostatne bolo aj v

rozpore s panovníkovou výsadnou listinou z roku 1524. V roku 1526, keď palatín Verbóci počas banického povstania navštívil Banskú Bystricu, mesto ponosu zopakovalo. V palatínovom rozsudku z 13. apríla bola celá sťažnosť uzavretá tak, že baníkov treba súdiť v súlade starých privilegií a právnej praxe richtára a mestskej rady.

V roku 1531 do mesta zavítala kráľovská komisia. Mestská rada využila udalosť na to, aby komisárom predložila svoje ponosy. Komisia ich potom sprostredkovala fuggerovským faktorom, aby mohli k nim zaujať postoj. Pokiaľ ide o kompetencie mestskej rady, faktori v obhajobe tvrdili, že príslušnosť mestského súdu sa nikdy nevzťahovala na poddaných kráľovského domu; ak aj došlo k ich obžalovaniu, dialo sa tak vraj vždy bez vedomia a súhlasu fuggerovských faktorov.

Či komisia prijala aj nejaké opatrenie, nevieme. Výsledok bol však taký, ako v prípade Verbóciho rozsudku, pretože v roku 1532 sa nanovo stretávame s podobne motivovanými mestskými sťažnosťami. Tentokrát však už boli natoľko závažné, že mestská rada považovala za vhodné vyslať poslov do Augsburgu, aby tam o nápravu požiadali samotných Fuggerovcov. Sťažnosť písomne vyhotovenú už 28. apríla si Fuggerovci prevzali až v októbri a ani

vtedy sa nenáhli s odpoveďou list podpísaný Rajmundom Fuggerom je datovaný až 26. mája 1533. Ani v ňom však neboli obsiahnuté reakcie na všetky mestské ponosy. Práve naopak, tie najdôležitejšie vyriešenie sporov okolo výseku mäsa, výčapu piva a súdництва ostali opomenuté. 13. januára 1541 aj Ferdinand I. berie na zodpovednosť augsburských podnikateľov: zasahujú do mestského súdneho práva, čo nekonečne roztrpčuje mestskú radu a mešťanov, takže v inštrukciách pre spoločných delegátov banských miest sa právom vyžalovali, že Fuggerovci voči ich mešťanostvi postupujú tak, akoby bol dedinským richtárom.

Dôležitou zmenou v súdnej praxi mesta bolo zriadenie banského súdu v dôsledku opatrení Maximiliánovho banského poriadku. Už pred jeho uvedením do života si však dolnorakúska komora priala, že konštituovanie súdu musí byť prerokované a schválené aj krajským snemom. Už dávno predtým však Ferdinand I. prijal na poli súdництва také opatrenia, ktoré boli v úplnom súlade s novým poriadkom. V prípise k banským mestám totiž zakázal, aby sa v rozsudkoch v banských záležitostiach odvolávali k taverníkovi alebo personálovi, pretože to odporuje nielen uhorským zákonom, lež naštrbuje sa aj dôvera k nášmu veličenstvu a komore a aj samotným sporiacim stranám to v konečnom dôsledku spôsobí škodu. Dovtedy, kým teda bude vyhlásený nový poriadok, kauzy mali byť predkladané panovníkovi len v podobe poníženej žiadosti; to v praxi znamenalo, že kráľ ich hodlal posunúť na vybavenie dolnorakúskej komore.

(Úryvok)

Emil Jurkovič

O BANSKÝCH STUPÁCH V DIELE GEORGIA AGRICOLU

Pokračovanie zo str. 1.

„Dvanásť kníh o baníctve a hutníctve“ vydané v Basileji roku 1556

Georgius Agricola svojim prínosom vo viacerých vedných odboroch vytváral premostenie s antickou vedou, poznatky z nej dopĺňal vlastným výskumom. Zistenie pravdy povýšil na hlavné kritérium svojej tvorivej činnosti. Vo venovani hore uvedenej publikácie saským vládcom napísal: „Nemohol som priniesť nič, čo som sám nevidel...o čom by som sa nebol dozvedel od hodnoverných mužov, v žiadnom prípade som nič neopísal ako pravdivé, čo by som nebol overil“.

Rudy sa drvíva v stupách z toho dôvodu, aby sa kovom bohaté mohli oddeliť od hlušiny a nadložnej skaly. Stroj, ktorý sa pre tento účel zhotovuje zo strojov štvrtého spôsobu, ktoré baníci používajú, a zostrojuje sa takto: dubový kmeň, dlhý šesť stop, široký a vysoký dve a dľaň sa položí na zem: v jeho strede je prechodové koryto dlhé dve stopy a šesť prstov, vysoké stopu a šesť prstov.

Predok je otvorený a môžeme ho nazvať násypom. Podlaha je vložaná železnými plátom hrubým piadľ, širokým dve piade a tiež toľko prstov. Jeho obe strany sú zatĺčené do klinovito vydlabaného kmeňa. Vpredu a vzadu je plát priklincovaný ku kmeňu železnými klincami. Po stranách koryta nad kmeňom sa vztyčujú dve klady, ktorých horné konce čiastočne pritesané sú zasadené do trámov prístreška. Dve a pol stopy nad korytom sú upevnené dve k sebe zrazené priečne klady, ktorých konce sú na vnútorných stranách trochu pritesané, ležia vo vnútorných výrezoch zvislých klád. Obe sú prevrätané a guľatým otvorom prechádza železný klinec, ktorého koniec je rozdvojený a hákovito ohnutý, druhý koniec potom má otvor. Tým je prestrčený klin a tak sú stĺpy pevne spútané. Jeden z hákov smeruje hore, druhý nadol. Nad týmito priečnymi drevami sú vo vzdialenosti tri a pol stopy dve ďalšie dreva rovnakým spôsobom upevnené. Priečne dreva majú štvorhranné otvory, do ktorých sú zapustené ubijadlá. Sú nimi presne vedené a nie sú ďaleko od seba. Každé ubijadlo má vzadu pätku, ktorú je potrebné vzadu lojom pomazať, aby ju takto bolo možné ľahšie zdvihnúť. Túto potom striedavo dvíhajú dva dlhé, navrchu zaguľatené palce hranatej osi, takže ubijadlo, dopadajúc do koryta železnou botkou, na drobno roztláka rudu do neho hádzanú. Os potom má lopatkovité koleso, ktoré poháňa prúd vody. Násyp koryta má namiesto dverí dosku, ktorú je možné v drážkach kmeňa dvíhať, aby robotník mohol vyberať z otvoreného koryta piesok, na ktorý bola ruda rozdobená, rovnako krupicu a štrk a aby po zatvorení zase nová ruda mohla byť vkladaná a tlačená.

V Banskej Bystrici, dole v Karpatoch, jeden robotník oddeľuje rúbaninu z bane, zatiaľ čo rudné žily, ktoré sú na hrebeňoch a vrcholoch, sa dobývajú. Druhý vozí múku, piesok, meľ a krupicu a chudob-

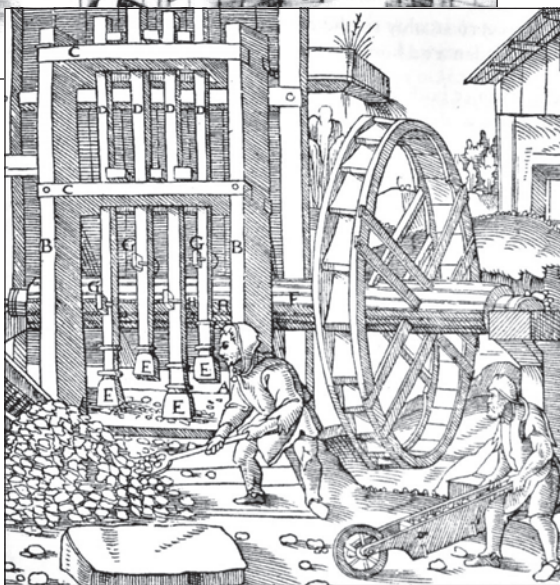
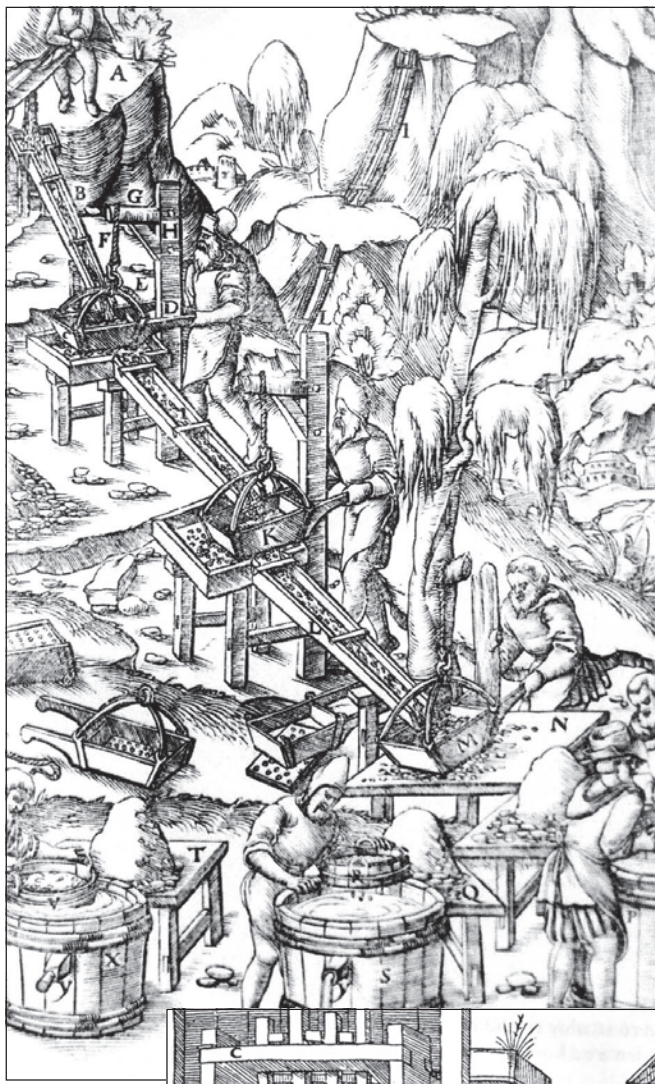
nejšiu rudu vo fúriku, a aby sa nemuseli dávať náklady (investície) na cestu nepoužívanú a niekedy takmer neschodnú na dlhý a neľahký dovoz, vyklápa fúrik do dlhého žľabu, ktorý je posilnený priečnymi doskami na strmú skalu. Rúbanina spadáva asi z výšky 150 stop do krátkeho sita, ktorého dno je z medeneho hrubého plechu opatreného otvormi. To sito má dve držadlá, ktorými sa otriasa. Navrchu má tiež dva oblúky z vetví

lieskových, ktoré sa zachytávajú hákom na povraze, ktorý je upevnený na vetvi stromu, alebo na šibenici. To sito potom triedič niekoľkokrát pritiahne a naráža ním o strom alebo o šibenicu. Týmto spôsobom drobná drť prechádza otvormi sita a skĺza dlhým žľabom do druhého sita, ktoré má užšie otvory. Tu potom druhý triedič strká zas sito prudko proti stromu alebo šibenici, zase prepadávajú malá zrnká do tretieho žľabu a skĺzajú do tretieho sita s najužšími otvormi, a toto sito tretí triedič podobne proti stromu alebo šibenici prudko strká a po treťi raz prepadávajú drobné kusky na stôl. Kým robotník privezie vo fúriku z hromady ďalšie množstvo na triedenie, zatiaľ každý triedič dvíha svoje sito, odstraňuje ho z háku, a vyklolí na hromadu zachytený štrk a piesok.

Drobnú drť napadanú na stôl zmetáva prvý premývač, lebo premývačov je toľko ako triedičov, a premýva ju v nádobe (skoro plnej vody) v site s otvormi ešte užšími, ako má tretie sito, Ak je nádoba plná toho, čo prepadne sitom, vyťiahne štupeľ, aby voda vytekla. Potom nahádza lopatou usadeninu z nádoby na stôl druhému premývačovi, ktorý ju premýva v site s ešte menšími otvormi. Potom vyberie usadeninu, nahádza ju na stôl tretiemu premývačovi, ktorý ju prepiera v site s najužšími otvormi. Rudná meľ, ktorá sa usadila v poslednej nádobe, sa taví. Potom, čo každý premývač zhrnovačkou odstráni, premýva sa na plachtovom splave.

Česi používajú kôš upletený z prútia, široký jeden a pol stopy a vysoký pol stopy. Má dve uchá, za ktoré ho držia a pohybom otriasajú kôšom v sude, alebo v malej žumpe skoro plnej vody. To, čo z neho prepadá do nádoby alebo do priehlbné, vyberajú a prepierajú v mise, ktorá je vzadu vyššia, vpredu nižšia a plochá. Držia ju za dve uchá a pohybom otriasajú, to čo je ľahké z nej odpláva a čo je ťažké, sa usadí.

Eva Furdiková

Dobové ilustrácie z knihy Georgia Agricolu.

FAREBNÝ ZAŠLÝ SVET

Pokračovanie zo str. 1.

Je polovica päťdesiatych rokov a nové „socialistické“ sídliská sa zatiaľ rodia len v horúcich červených hlavách. Nestoja ešte činžiaky na „Sídlisku“ pri Veľkej stanici, na Fončorde zatiaľ stojí len pár jednoposchodových domov pre dôstojníkov čsl. ľudovej armády a osamelo medzi políčkami sa ťahne nová ulica nazývaná „Nové Kalištie“, postavená pre pohorelco v zypálenej horskej dedinky Kalištie.

Na Fortničke sa začali stavať novou sovietskou metódou prvé „paneláky“. Nová sovietska metóda spočíva v tom, že kdesi na Uhlisku sa upatľajú z normálnych tehál a malty murované bloky o rozmeroch 1 x 2 x 0,5 metra. Tieto bloky sa potom vozia na nákladných autách na Fortničku, kde sa z nich na miestach, kde ešte pred nedávnom stával Starý mlyn, skladajú dvojpodlažné obytné domy. Na armatúry elektrické rozvody, vodovody, ústredné kúrenie sa akosi zabudlo a potrubia sa ťahajú po vnútorných stenách obývacích miestností.

Vráťme sa však von, do ulíc a uličiek, venujme sa celej tej nádhere, životom pulzujúcemu mestu a jeho obyvateľom.

Zatúlajme sa trebárs na Hušták - Dolné námestie. Postojme na mačacím hlavami dláždenom námestíčku, postojme pred Antalovou kováčňou a možno začujeme, ako v neďalekej Bystričke plynie čas, možno začujeme ako v Gajdošovej vyhni bije srdce Huštáku, možno zazrieme, ako kováč kuje podkovičku šťastia - pre nás, pre všetkých.

Chvíľu postojme, nechajme i naďalej voľnosť „túlavým“ topánkam a vydajme sa cez Bystričku, trebárs späť k Hronu.

Neďaleko „Mildeovského“ domu, v ktorého záhrade siahajúcej až k brehom Hrona je Eldorado pre chalánov z celého mesta, Burgartovo „Staré železo“. Možno tu nájsť všeličo. Staré elektrické hodiny, cievky medeného drôtu, kadejaké ozubené kolieska, staré ložiská, no proste všetko, po čom prahne chlapčenská duša. Najcennejšou korisťou sú však duralové prídavné nádrže, ktoré cez vojnu zhadzovali prelietajúce americké lietadlá po okolí. Nádrže v tvare predĺženej kvapky v dĺžkach 2 a 3 metre sa dajú po malých úpravách používať ako plechové člny a prevážať sa v nich hore-dolu po Hrone. Dodo Milde síce striehne na takýchto „miglanco“, no nikdy sa mu nepodarilo niekoho skutočne prichytiť. Hron je v tejto dobe plný rýb a rybárov na jeho obidvoch brehoch je tiež neúrekom. Nábrevie Hrona s vydláždenými chodníkmi pod starými lipami láka na prechádzky mladých i tých postarších.

Stratrá Mestská kolkáraň funguje na sto percent. Hrajú sa tam kolky, funguje dobrá reštaurácia, v lete záhradná terasa s vyvýšeným betónovým tanečným parketom. Staré lipy a gaštany sa dôverne sklňajú nad latkovými stolkami, stoličkami plne obsadenými milovníkmi zlatého Beňušovského moku. Bývajú tu tancovačky a dokonca niekedy v nedeľu dopoludnia i boxerské zápasy.

Po nábreví je na skok k drevenému mostu cez Hron, vedúcemu k Malej stanici. Do konca vojny tu stál nádherný betónový most, ako pokračovanie výstavby Národnej ulice. Jeho zbytky je vidieť na dne ničím ešte neznečistenej rieky. Partizáni vykonali svoje dielo dokonale.

Obyčajne obľúbenou „špacirkou“ je poprechádzať sa po nábreví od Kolkárne po Národnú ulicu, prejsť po moste na druhú stranu a cez Malú stanicu sa vydať po opačnom brehu späť až po Bozalkovský domček pod Urpínom, kde stojí malý drevený mostík pre peších, vedúci do Radvanskej ulice.

No a to ste už vlastne na Huštáku a môžete sa vybrať hoci hore Dolnou ulicou priamo na Námestie.

Na druhej strane Hrona pred Sokolskou plavárňou stoja obidve mestské kiná. Veľké kino a Malé kino. Teraz už premenované na Kino Praha a kino Partizán. Súčasťou tohto komplexu sú i Parné a vaňové kúpele, fungujúce od dôb RU. Do kúpeľov sa vchádza cez jeden vestibul v kine Praha. Vo vestibule je na vás, vyberiete sa vľavo - do kina, alebo vpravo do kúpeľov.

Kino Praha je veľké kino. Má i zadné drevené lôžze so 4 miestami a nad lôžzami dokonca i balkón. Malé kino - Partizán je taká blchárňa s drevnými stoličkami a drevenou naolejovanou podlahou. Ale - hrajú tu každú sobotu o

14,00 non-stop filmy, obyčajne o úspechoch nášho súčasne jediného priateľa - Sovietskeho zväzu. Ťahákom najmä pre mládež je krátka americká groteska, či už s Charlie Chaplinom, Lupinom Lane, alebo Frigom. Zaradená je vždy na samý koniec opakujúceho sa cyklu sovietskych filmov. Ak chcete vidieť Friga, musíte si odsedieť celé kolečko. Lákavé je len vstupné - 1,20 Kčs na osobu. Na celé odpoľudňajšie predstavenie.

Pod Národným domom je malý parčík lákajúci cez deň k posedeniu v tieni ružových kríkov a v noci k posedeniu s práve „nabalenu“ slečnou, ktorú ste „klofli“ na čaji o 5. v neďalekej kaviarni Národný dom. Pred nedávnom sem umiestnila „socialistická vrchnosť“ zulový obelisk so soškou akýchsi zväzákov s patričným nápisom Budujúca mládež.

Tu na dolnom konci Národnej ulice sa začína povestne bystrické KORZO. Ťahne sa hore Národnou ulicou, pravou stranou Námestia hore,

ľavou stranou Námestia dolu a späť popod bránu Lesného riaditeľstva do Národnej ulice. Tu sa stretávajú všetci. Starí, mladí, bohatí, chudobní. Tu sa dojednávajú obchody, tu sa dohadzujú mládencom dievčatá, tu sa dá zohnať za voz tehál, fúra dreva, alebo i fúra hnoj. Tu pulzuje život v celej svojej sile a kráse.

Korzovať sa začína okolo piatej hodiny odpoľudnia až do neskorých večerných hodín. V lete je to do 10. hodiny, v zime korzo končí okolo 8. hodiny večer. Na „kandelábroch“ - trubkovom zábradlí okolo

chodníkov v ústí Národnej ulice na Námestie, alebo pod Hodinovou vežou popred Stróblovou mäsiarňou môžete stretnúť miestnych „potápkárov“. Vyседávajú na zábradlí celé hodiny a nič s nimi nepohne.

Saká so širokými klopňami, najlepšie kárované kravaty uviazané na „americký“ uzol, nohavice široké najviac 18 cm s manžetami vysokými 6-8 cm, pásikavé ponožky a samozrejme nepostrádateľné „peštianky“ - topánky s hrubou korkovou podrážkou a zdvihnutými špicami. Privádzajú miestnych súdruhov do nepričetnosti. A keď si ešte založia slnečné okuliare „mekarturky“ - podľa amerického generála známeho z Tichomorí a Kórey Mc Arthura, stávajú sa z nich absolútni nepriatelia socializmu.

Je to tichý protest proti červenému teroru, ktorý v posledných rokoch zasiahol do života celej spoločnosti. Vefa sa toho naprotetovať nedá. Veď sú len päťdesiate roky a od Džugašviliho smrti uplynulo len pár rokov. Títo mladí ľudia nie sú nijakí násilníci. Sami seba za žiadnych „potápkárov“ nepovažujú. Toto pomenovanie im prideliла samotná červená vrchnosť. Nevedno prečo.

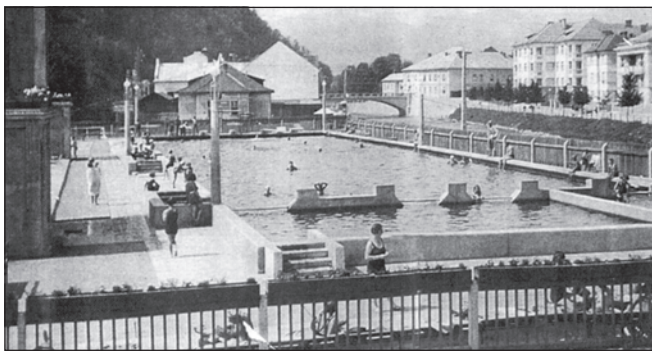
Mladí ľudia protestujú svojim spôsobom. Počúvajú po večeroch Rádio Luxemburg, alebo Voice of America. Nevedia presne, čo to znamená, hlavná vec, že na týchto staniách možno počúvať dobrú jazzovú hudbu. Populármi sú medzi nimi i naši vlastní domáci jazzmeni. Mená ako Imro Štróbl, Pfemo Krákora, alebo Jardo Chromý - to sú pojmy. Trubkár Jardo Chromý so svojim orchestrom a ryšavou speváčkou Korinčanskou sa neboja dokonca zahrať i pravý rock and roll a to priamo v kaviarni Národný dom.

Vráťme sa však späť na korzo. V letných dňoch sa nikomu nechce odchádzať zo živého rušného Námestia. Pred Wágnrov ešte stále funguje terasa, na ktorej pod plátenou markízou vyhráva živá muzika. Živá muzika hrá i v kaviarni Národný dom. V Hungárii vám Cigán zahrá priamo do uška a keď prejdete Homou Striebornou, pár krokov popri Parku, môžete si zatancovať i v záhradnej reštaurácii U Sulovských, dnes známej ako reštaurácia „Pod zeleným stromom“.

Mesto žije, pulzuje životom. Na korze sa všetci poznáme. Nikto nemá domov ďaleko. Všetci sme z Dolnej, Hornej, Kapitulskej, Lazovnej, prípadne z Huštáku, z Podbašty, alebo Uhliska.

Večer, keď sa začne stmievať, začínajú sa zapalovať svetlá - svetielka v oknách starých meštiackych domov. Svieta sa všade. Na prízemí, na prvých, druhých, dokonca i tretích poschodiach. Všade žijú ľudia so svojimi radosťami, starosťami, osudmi, vytvárajúcimi pestré obrázky ľudského života. Tak ako tie úlomky farebných sklíčok v papierovom ďalekohľade zvanom kaleidoskop.

Július Čadek

Dnes už nejestvujúca Sokolská plavárň na fotografii z r. 1933.

ARCHITEKT EMIL BELLUŠ A NÁRODNÝ DOM V BANSKEJ BYSTRICI

Emil Belluš sa narodil 19.9. 1899 v rodine vzdelaného stolárskeho majstra v Slovenskej Lupči. Jeho životný osud má tri kapitoly: štúdium architektúry v Budapešti a Prahe do r. 1923, ďalej veľmi úspešné tvorivé obdobie od konca štúdií do 50. rokov 20. stor. s trvalým pobytom v Bratislave. Koniec tohoto obdobia sa už prelínal s jeho pedagogickou činnosťou, ktorá tvorí tretiu kapitolu - 1940-1970 bol profesorom architektúry na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave a jedným z hlavných zakladateľov a formovateľov architektonického školstva na Slovensku. Jeho život napriek mnohým nepriaznivým zásahom bol naplnený obrovským množstvom tvorivej práce architektonickej, organizátorskej, publikačnej a pedagogickej. Mal kladné vlastnosti a schopnosti tak inžiniera ako architekta - umelca a jedinečný spoločenský rozhlad. Jeho osobnosť patrí medzi piliere slovenskej kultúry 20. storočia.

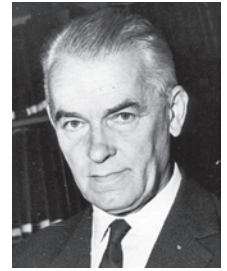
Napriek tomu, že Emil Belluš prežil v Banskej Bystrici iba 16 rokov svojho ranného života, jeho väzba na mesto bola silná. Tu žil od troch rokov, absolvoval ľudovú školu i gymnázium, banskobystrické historické budovy boli prvými „modelmi“ jeho kresliarskych a maliarskych začiatkov. Rodina bývala v dome na Dolnej ul. 10. Otec zomrel v r. 1942, matka po r. 1948 bývala v stiesnených podmienkach - zomrela v r. 1965. Rodinný hrob pre rodičov na evanjelickom cintoríne je Bellušovým dielom (od r.1998 v hrobe odpočívajú aj sestra Elena, ktorá zanechala za sebou výrazné výtvarné dielo).

I keď sa z vysokoškolských štúdií už natrvalo nevrátil a atelier si otvoril v Bratislave, v r. 1922-1940 tu bol pracovne zainteresovaný v oveľa väčšej miere, než to doterajšia literatúra uvádza. Pre Banskú Bystricu vytvoril nasledujúce projekty:

- * oblúkový most cez Hron (projekt 1922 - ako vysokoškolák, realizácia 1924) zničený v noci 26.- 27.10. 1944, v pôvodnej podobe neobnovený
- * projekt Národného domu - v poslednej súťaži 1. cena, realizovaný v r. 1928
- * súťažný návrh Národnej banky, Národná ul., nedat. (nerealizovaný)
- * návrh budovy banky Slávie - na mieste dnešnej hlavnej pošty, nedat. (nerealizovaný)
- * návrh rodinného domu dr. Sokola, nárožie Tehelnej a Súdbnej, 1943 (nerealizovaný)
- * projekt filiálky Mestskej športelne pražskej, 1936, Nám. SNP (realizovaný)
- * projekt psychiatrického pavilónu Krajskej verejnej nemocnice, 1938 (nerealizovaný)
- * súťažný návrh regulačného plánu mesta, 1940 (heslo Znak mesta Bystrice) odmenený v súťaži ex aequo zlúčenou 1. a 2. cenou súťaže (druhý kolektív - heslo 7 v červenom kruhu)

Bellušovou najznámejšou budovou v meste je **Národný dom**. S myšlienkou jeho vybudovania sa mestské zastupiteľstvo zaoberalo už od r. 1902. V r. 1912 vypísali súťaž (bola oboslaná 30 návrhmi), vyhral ju známy budapeštiansky secesný architekt István Medgyaszay. Svetovou vojnou bola táto kapitola ukončená. V novej republike mesto pokračovalo v začatom úsilí. Ku slovu sa dostala domáca scéna - súťaž v r. 1925 bola oboslaná 64 návrhmi, 1. cenu vyhral návrh bratislavských architektov Šebora a Schreibera z Bratislavy, návrh Emila Belluša a Ing. Šebánka z Bratislavy sa umiestnil na 3. mieste. Jednania o realizácii s víťaznou dvojicou však nevyšli v zmluvu pre výhrady zo strany mesta. Ďalšia súťaž k 30.7. 1926 bola vypísaná už iba pre nasledujúcich vyzvaných architektov: Fridrich

Weinwurm - Bratislava, Alois Peierberger - Banská Bystrica, Alexander Skutecký - Adolf Holesch (pôvodom z Banskej Bystrice, bytom v Bratislave) a Emil Belluš. Túto súťaž vyhral Emil Belluš - tri roky po svojom absolútoriu. (Podmienkou pre všetkých súťažiacich bolo rešpektovanie dispozície plánu odmeneného 1. cenou v r. 1925.) Z archívnych materiálov vyplýva, že riešenie rozmanitých technických problémov nebolo pre mladého architekta jednoduché. Jeho talent sa však už naplno prejavil v architektonicko - výtvarnom riešení. Poznáme niekoľko variant priechodí budovy. Pôvodne bola vyžadovaná skosená hrana budovy od strany Národnej ulice (podobne, ako u budov YMCY a Národnej banky.) Belluš

sem umiestnil vstup do kaviarne a nad ním balkón. V definitívnom návrhu ho zmenil na pravouhlé nárožie, vstup do kaviarne bol umiestnený do portálu v druhej osi parteru (neskôr zrušený). Namiesto navrhovaného portika a balkónu nad vstupom do divadla neskôr navrhol schodište pod dvojpodlažným rizalitom z pilierov, čím vyhovel požiadavke mesta na monumentalitu vstupu.

Priestorové kvality divadelnej sály so svojim vstupným foyer ako aj kaviarskej a reštauračnej časti, jednotné čisté architektonické tvaroslovie exteriéru i interiéru, riešenie architektonického detailu hovoria o príchode silného talentu na slovenskú architektonickú scénu. Spolupráca s maliarom Júliusom Flachém vo foyeri a maliarska výzdoba profesora Františka Kyselú z Prahy v divadelnej sále sú začiatkom po celý život pretrvávajúceho záujmu architekta o uplatňovanie výtvarného umenia vo svojich budovách.

Prevádzkové a technické zázemie budovy nebolo dostatočné už ani v dobe jej postavenia, jej prestavby a úpravy sa začali v r. 1930, ďalšia etapa v r. 1935. Aj

v súčasnej dobe sa pracuje na projekte jej obnovy. Podarí sa takým spôsobom revidovať jej využitie, aby bola budúca rekonštrukcia a revitalizácia vykonaná v mene zachovania architektonických kvalít ranného diela nášho jedinečného architekta?

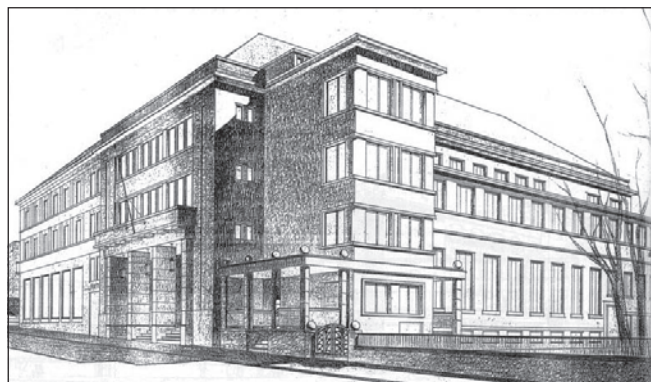
Architekt Belluš si ešte za svojho života vzdychol: „Žiaľ, na budove sa v päťdesiatych rokoch bez konzultovania s pôvodným projektantom vykonali odborne neuvážené menšie prístavby a prestavby, zmenil sa charakter pôvodného interiéru kaviarne v módnom duchu nepochopeného socialistického realizmu a vymenili sa aj pôvodné lustre. Azda najzachovalejšou časťou objektu ostal doteraz len interier veľkého spoločenského sálu a pôvodná južná a západná fasáda.“

Budova bude mať v tomto roku osemdesiatku. Veľa sa zmenilo v spôsobe jej využívania - ešte si pamätám plesy so spojenými priestormi divadelnej sály, zimnej záhrady, reštaurácie, kaviarne aj s jej priestormi na poschodí. Tak, ako nie je možné nahustiť do centra všetky potrebné funkcie dnešného mesta so šesťkrát väčším počtom obyvateľov ako malo začiatkom minulého storočia, tak isto to nie je možné s využitím Národného domu. Dnes je to už architektonická pamiatka a mali by vyniknúť jej hlavné hodnoty ako aj schopnosť vypovedať o mestskej kultúre a plnohodnotnej architektúre Banskej Bystrice v 20. storočí.

Klára Kubičková

Návrh Národného domu - užšia vyzvaná súťaž k 31.7. 1926 - severozápadné nárožie.

Návrh E. Belluša ocenený 1. cenou. Perspektívny pohľad na juhozápadné nárožie.

PROFESOR KAROL HÖLSKÝ POUŽÍVAL PRI POZOROVANIACH SVETOVÝ UNIKÁT.

Na jar roku 1990 sa dozvedeli banskobystrickí hviezdári, že vlastnia nevelký ďalekohľad zo začiatku storočia, ktorý je pravdepodobne svetovým unikátom. Článok o „brachytoch“, uverejnený v Bulletin č.1 ostravských amatérov, napísal významný historik astronómie pán dr. Karol Fischer, dr.Sc. z Wissembourgu vo Francúzsku.

Otcom myšlienky vyrábať v bývalej Rakúsko-Uhorskej monarchii ďalekohľady bol Slovák, bratislavský rodák Ján Prokeš. Po spojení s optickou dielňou Karola Fritscha (pochádzal z Prahy) začali v období rokov 1880 - 1905 sériovo vyrábať vo Viedni ďalekohľady „brachyt“ s priemerom zrkadla 15 cm. Vyrobili asi 150 kusov. Z nich sa vo svete nachádza sotva desať exemplárov. Hodnota kompletného brachytu bola za monarchie 250 zlatiek (čo bol v tom čase poldruha mesačný plat vtedajšieho okresného prokurátora).

Brachys znamená v gréčtine krátky. Ide o skrátený typ ďalekohľadu, ktorý bol kombináciou cassegrainového a Herschelovho typu. Svetelný lúč prechádza v tvare písmena veľké N, má dve zrkadlá, hlavné je naklonené na os ďalekohľadu, svetelné lúče sa od neho odrážajú na pomocné zrkadlo, ktoré, je mimo osi prístroja. Z neho sa potom lúč odráža do okulára vedľa hlavného zrkadla. Tým sa dosiahlo, že nebolo nutné prevrtať hlavné zrkadlo. Išlo teda o druh ďalekohľadu, ktorý bol výhodný najmä pre astronómov - amatérov. Bol skladací, dal sa zložiť do debny a vynášať na ľubovoľné pozorovacie stanovište.

Banskobystrický brachyt - teleskop si zadovážil v roku 1931 profesor bohoslovía a neskorší kanonik Karol Hölský a pozoroval nim zväčša premenné hviezdy. Neskôr, keď už nevládal vynášať prístroj do pozorovateľne na streche domu vedľa kapitulského kostola, predal ďalekohľad doktorovi Hillárovi, tiež amatérovi ktorý býval na Námestí SNP v protíľahom dome susediacom priamo s hodinovou vežou. Po smrti manželza predala pani Hillárová ďalekohľad banskobystrickej hviezdárni za 4 600,- Kčs (1965).

Fotografia unikátneho ďalekohľadu.

Karol Hölský sa narodil 27. októbra 1869 v Horných Remetách, pod Vihorlatom, v okrese Sobrance. Vyššie triedy gymnázia absolvoval už na banskobystrickom katolíckom gymnáziu (v rokoch 1884 - 1087) a po maturite sa dal na duchovná dráhu. Po vysvätení za kňaza (1892), pôsobil ako kaplán v Horných Opatovciach a Veľkom Poli, neskôr ako katechéta v Kremnici (1893) a od roku 1898 ako profesor bohoslovía v Banskej Bystrici. Tu pôsobil takmer celých päťdesiat rokov.

Karol Hölský začal s fyzikou a astronómiou už na bystrickom gymnáziu a zostal im verný celý život. Pokračoval v individuálnom štúdiu aj počas bohosloveckých štúdií, ba neskôr aj pri výkone svojho povolania. „Keďže ma hviezdárske náuky vždy priťahovali, poctivo som študoval všetku dostupnú literatúru a počas života som si zadovážil peknú kôpku odborných astronomických kníh,“ písal vo svojich listoch Hölský, „a tak som sa postupne zapojil aj do odborných pozorovaní.“

Karol Hölský pozoroval úspešne v roku 1910 návrat Haleyovej kométy, a viac ako desať rokov pozoroval premenné hviezdy. Výsledky pozorovaní zasielal pravidelne do Mnichova a doktorovi Herbigovi do Viedne. Zamerl sa aj na výrobu šošoviek a zrkadiel, ba aj na montáž ďalekohľadov. V roku 1920 si vyrobil vlastný ďalekohľad typu Newton s priemerom zrkadla 17,5 cm. Ako skúsený optik a mechanik spolupracoval dlhé roky s firmou Zeiss v Jene, ktorej navrhol niekoľko riešení montáží pre ďalekohľady. V škole sa prejavoval profesor Hölský ako vynikajúci matematik, bol tiež dobrým šachistom a výborným opravárom hodín. Medzi žiakmi bol obľúbený.

Posledné roky života prežil Karol Hölský v Detve, kde bol v opatovaní u rodiny Fekiačovcov. Tam aj zomrel v roku 1957. Jeho pozostatky sú uložené v hrobke na katolíckom cintoríne v Banskej Bystrici.

Banskobystrický brachyt však nepochádza z prvých sérií výroby firmy Fritsch a Prokeš, ale až zo začiatku XX. storočia (1905), čo dokazuje štítok výrobcu: Karl Kahles von Fritsch Prokešch Wien VI. Táto skutočnosť však nezmenšuje jeho unikátnosť. Po 2. svetovej vojne sa v Západnom Nemecku rozšírila výroba ďalekohľadov typu Kutter 125/3500 mm. Sú to technicky vylepšené; prístroje typu brachyt. Vyrábala ich ako jediná na svete belgická firma Tichtenknecker Optiku v Hasslet. Meno a prácu slovenského technika a vynálezcu poznajú dobre v okolitom svete. Cez Dr. Karola Fischera sa svet niečo dozvedel aj o našom banskobystrickom hviezdárovi - amatérovi. Musíme veriť, že raz bude o ňom vedieť aj Slovensko a najmä Banská Bystrica.

Igor Chromek

P ramene

Igor Chromek: Banskobystrický unikát, rozhlasová relácia rádia Regina, 1997
Igor Chromek: Banskobystrické ďalekohľady, Kosmos 6/1975.

UKRIŽOVANÝ JEŽIŠ - MENEJ ZNÁMY OLTÁRNY OBRAZ ANDREJA STOLLMANNA

O oltárnych obrazoch banskobystrického profesora kreslenia, maliara a portrétistu Andreja Stollmanna (1852 - 1933) bola už zmienka v Bystrickom permone č. 1/2007 s uvedením oltárneho obrazu narodenia Panny Márie v radvanskom rímskokatolíckom kostole. Keďže sa podarilo zistiť niektoré zaujímavosti aj o ďalšom oltárnom obraze, vraciame sa ešte nakrátko k tejto téme.

Stollmannov oltárny obraz z roku 1886 „Ukrižovaný Ježiš“ sa nachádza v chráme evanjelickej a. v. cirkvi vo Zvolenskej Slatine. Dielo je zaujímavé aj preto, že je darom miestneho roľníka čo potvrdzuje v dolnej časti obrazu umiestnený text tohto znenia: „K sláve Božej daroval Ján Vallo, hospodár maloslatinský s manželkou Máriou Necpaľ r. P. 1886“. Obraz nesie aj citát z Biblie: „K dobrému jest milo, že sem pobyl v trápení (Žalm 119, verš 71)“. Tento oltárny obraz, ako sa dozvedáme od pána seniora evanjelickeho a. v. duchovného vo Zvolenskej Slatine Juraja Kevického, vyžaduje už odbornú starostlivosť - restaurovanie, veď od jeho namaľovania uplynulo 120 rokov.

Andrej Stollmann maľoval nielen veľké oltárne obrazy pre kostoly a kaplnky, ale aj menšie obrazy s náboženskou tematikou na objednávky mešťanov. Takým je napríklad aj na dreve maľovaný portrét madony z roku 1925. Okrem známych banskobystrických vedút maľoval na objednávky aj portréty predkov tunajších mešťanov podľa predložených fotografií.

Andrej Stollmann (maliarov vnuk)

AKO VOJACI V MESTSKOM PARKU HUDBNÝ ALTÁNOK STAVALI

Zaujímavým hudobníkom, ktorý v rokoch 1925-1929 pôsobil v Banskej Bystrici ako kapelník vojenskej hudby, bol kpt. Václav Novotný (9.12. 1883, Ústí nad Orlicí 24.12. 1957, Hradec Králové). V pätnástich rokoch sa sám prihlásil k vojenskej hudbe v Užhorode (peší pluk č. 65). Hudbu študoval najprv v rodisku u Jana Kociana, neskôr v Miškolci, v Budapešti a v roku 1908 vo Viedni zložil štátnu skúšku pre vojenských kapelníkov. Potom pôsobil aj v civilných zamestnaniach, v továrni Union vo Zvolene a v továrni Sandrik v Dolných Hámroch pri Banskej Štiavnici, kde súčasne dirigoval závodné dychové hudby.

Už na začiatku 1. svetovej vojny sa 12.9.1914 dostal do ruského zajatia najprv pri Janove, v rokoch 1914-1917 bol v Omsku. 7.6. 1918 sa prihlásil do čsl. légii, kde bol 29.9. 1918 zapísaný do zoznamu 1. roty čsl. tábora pre Slovákov v Irkutsku. Tu pôsobil ako strelec v hudobnom oddieli a zakrátko aj ako kapelník tábora pre Slovákov. Z jeho účinkovania pri Slovenskej hudbe v Irkutsku sa v Literárnom a hudobnom múzeu v Banskej Bystrici zachovala fotografia z roku 1919, na ktorej je ako jej kapelník (sediaci v prvom rade 5. zľava) a vedľa neho (6. sprava) sedí slovenský skladateľ Frico Kafenda (1883-1963).

V roku 1922 ho povolali k vojenskej hudbe p.pl. 26 v Banskej Štiavnici, kde bol povýšený do funkcie kapitán kapelník. Odtiaľ prišiel do Banskej Bystrice a tu sa na rozdiel od svojho predchodcu Bedřicha Holečka orientoval najmä na symfonické koncerty. Jeho repertoár bol obdivuhodne široký: symfónie a symfonické básne, interpretoval aj predohry a úryvky z oper s profesionálnymi sólistami, ktorí pochádzali z B. Bystrice, uvádzal klavírne a husľové koncerty. Pri príležitosti 10. výročia ČSR sa uskutočnil symfonický koncert, na ktorom spolupôučinkovala husľistka Magda Tyrolerová. Vďaka letáku, zo zbierok LHM, poznáme program tohto koncertu: prvou bola orchestrálna predohra k opere Detvan od banskobystričského skladateľa Viliama Figuša-Bystrého, pričom opera mala slávnostnú premiéru v Slovenskom národnom divadle v Bratislave pod taktovkou Oskara Nedbala o pár dní neskôr 1. apríla 1928. V programe ďalej uviedli symfonickú báseň F. Liszta Heroide funébre, Husľový koncert g-mol, op. 26 od Maxa Brucha a symfonickú báseň Antonína Dvořáka Zlatý kolovrat. Václav Novotný bol autorom viacerých symfonických diel a v mnohých z nich spracoval aj slovenské ľudové piesne. Možno predpokladať, že ich na vojenských promenádných koncertoch aj uvádzal.

Problémom však bolo, že vojenská hudba v meste v exteriéri mohla účinkovať iba na rozličných nekrytých miestach, napríklad na promenáde v popredí historického barbakanu alebo na hlavnom námestí. Pri náboženských slávnostiach stáli hudobníci na schodoch mariánskeho stĺpu alebo počas hrania chodili okolo neho. Nevediac, do čoho sa púšťajú, začali vojaci predstaviteľom mesta navrhovať postavenie hudobného pavilónu. V Štátnom archíve v Banskej Bystrici sa zachovali zaujímavé dokumenty o tejto historickej akcii. Prvý návrh mestskej (ešte obecnej) rade v B. Bystrici pochádza z 11.6. 1927 od posádkového veliteľa generála Eduarda Kadleca: „Koncerty verejnej hudby p.pl. 26 konajú sa pravidelne v letníom období v mestských sadoch na Lukách. Aby bolo možno koncerty tyto konať i za počasí méně příznivého žádám o laskavé rozhodnutí zda nebylo by vhodno pro tyto veřejné koncerty zříditi po vzoru jiných měst - v městských sadoch hudební pavilon.“ Notársky výťah zápisnice zo zasadnutia obecnej rady mesta zo dňa 15. júna 1927 k tejto žiadosti uvádza: „Rada uzavrela Posádkové Veliteľstvo zdvorile o tom upovedomiť, že Mestský Park je už až príliš zastavaný a zúžený tak, že na ňom vhodného miesta pre pavilón ani nieťo.“

Žiadosť zopakoval aj veliteľ pešieho pluku č. 26 plk. Jan Kosina už dňa 5.8. 1927. Opätovne „slávnej mestskej rade“ pripomína, že promenádne koncerty vojenskej hudby sa tešia neobyčajnému záujmu a porozumeniu obyvateľov i návštevníkov nášho krásneho mesta a zdôrazňuje, že koncerty sa konajú na výhodnom mieste v tunajších sadoch, čo povznáša Banskú

Skupinová fotografia vojenskej hudby v Irkutsku. V detaile V. Novotný a F. Kafenda.

Bystricu medzi mestá, v ktorých sa ľudia radi zdržiavajú a na ktoré sa tak skoro nezabúda. Aby sa však úroveň hudobných produkcií zvýšila a obecnosť im mohlo príjemnejšie načúvať, znovu sa obracia na mestskú radu, „která pro zvelebení města má vždy plné porozumění se žádostí, aby s městských sadoch dala zříditi zvýšené pódium, tak zvaný hudební pavilon, jako jest tomu v jiných městech.“ Podľa priloženého náčrtku navrhoval pavilón umiestniť v strede mestských sádov. Už o 5 dní mestská rada požiadala vojenské veliteľstvo, aby predložili návrh a rozpočet na stavbu pavilónu.

Mesto a vojsko sa zrejme na veci nedohodli, pretože v archíve o štyri roky neskôr, zo dňa 30. mája 1931, opäť nachádzame žiadosť o jeho výstavbu, a to s podpisom posádkového veliteľa divízneho generála Kadleca. Tentokrát žiadosť začal takto: „V posádce B. Bystrice pořádá hudba p.pl. 26 každého roku v letní době týdně bezplatné lidové koncerty pro občanstvo města v městském parku „Na Lukách“. Pořádání těchto koncertů je velmi na závadu, že město Baňská Bystřice nemá dosud žádného hudebního pavilónu. Hudebníci trpí velmi často horkem, neb větrem, jindy zase deštivým počasím. Je-li slunečno, je pak hudba nucena uhybatí se a měnití stále místo dle stavu slunce, což zajisté neposkytuje povznášející podívanou. Mimo to přší-li kazí se drahocenný materiál (noty, nástroje, oděv atd.), který se, přirozeně poněvadž koncerty jsou bezplatné nedá snadno nahraditi.“ Zrejme medzi korešpondenciou došlo aj k osobnému jednaniu, pretože v ďalšom liste sa spomína rozpočet 17000,- Kčs a výťah zápisnice zo zasadnutia mestskej rady z 3.6. 1931 hovorí o tom, že mesto „z rozpočtových důvodů žádosti vyhovieť nemůže.“

Vojaci sa však nevzdali. Svedčia o tom ďalšie zachované zápisnice a dokumenty. Na jeseň v roku 1932 po piatich rokoch vytrvalého úsilia obidve stránky celú vec uzavreli zhrnutím, že na stavbu pavilónu mesto prispelo materiálom v cene 5.502,12 Kčs a divízny generál dal k dispozícii „odborné síly vojenské“. Technická rota pešieho pluku 26 posádkovému veliteľstvu podala písomné hlásenie, že v dňoch 1.-11. augusta 1932 pracovalo mužstvo tejto roty v počte 20-22 mužov od 6.00 hodiny denne 11 - 12 hodín s poludňajšou hodinovou prestávkou na výstavbe mestského hudobného pavilónu. „Práce byly skončeny dne 11. srpna 1932 ve 12. hodin“. Nuž, hudobný pavilón dodnes stojí v mestskom parku v Banskej Bystrici a pri týchto poznatkoch všetci môžu posúdiť vtedajšiu „výkonnosť“ vojakov pri jeho stavbe. Mestská rada však bola napokon zrejme spokojná, lebo prípisom č.1428/1932 rozhodla dňa 17. novembra 1932 poukázať 220.- Kč „zo základiny domácej ... Posádkovému veliteľstvu titulom odmeny pre mužstvo, ktoré pracovalo na výstavbe mestského hudobného pavilónu za mimoriadne práce...“

Aj keď sa táto stavba formou a výpravnosťou možno nevyrovňala podobným pavilónom, najmä z obdobia secesie, v niektorých iných mestách, patrí k histórii nášho mesta a mali by sme ju nielen viacej chrániť, ale aj využívať. Zatiaľ posledné promenádne koncerty vojenskej hudby sme tu mohli počúvať v poslednej tretine 20. storočia pod taktovkou kapelníkov mjr. Jaromíra Sylvestra a neskôr pplk. Jozefa Krála. Azda neboli celkom posledné...

V RÁMCI OSLAV 10. ROČNÉHO VÝROČIA
ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

DŇA 20. MARCA 1928. SÁLA KATH. SPOLKU.

SYMFONICKÝ KONCERT

HUDBY PEŠIEHO PLUKU 26.
POD DIRIGENT. KPT. NOVOTNÉHO
A ZA LÁSKAVEHO SPOLUČINKOVANIA
PL. MAGDY TYROLEROVEJ,
HUSĽOVEJ UMEĽKYNE

PROGRAM:

1. Figuš-Bystrý: Ouvertura k opere „Detvan“ *hudba.*
2. Fr. Liszt: Elegie „Heroide funébre“ *hudba.*
3. M. Bruch: Husľový koncert G mol
a) allegro moderato
b) adagio
c) allegro energio.
Prednesie: pl. Magda Tyrolerová.
4. Ant. Dvořák: Symfonická báseň „Zlatý kolovrat“ *hudba.*

Štátny úrad pre kultúru a národné dedičstvo, Bratislava

Hudobný plagát k 10. výročiu republiky.

stojí v mestskom parku v Banskej Bystrici a pri týchto poznatkoch všetci môžu posúdiť vtedajšiu „výkonnosť“ vojakov pri jeho stavbe. Mestská rada však bola napokon zrejme spokojná, lebo prípisom č.1428/1932 rozhodla dňa 17. novembra 1932 poukázať 220.- Kč „zo základiny domácej ... Posádkovému veliteľstvu titulom odmeny pre mužstvo, ktoré pracovalo na výstavbe mestského hudobného pavilónu za mimoriadne práce...“

Aj keď sa táto stavba formou a výpravnosťou možno nevyrovňala podobným pavilónom, najmä z obdobia secesie, v niektorých iných mestách, patrí k histórii nášho mesta a mali by sme ju nielen viacej chrániť, ale aj využívať. Zatiaľ posledné promenádne koncerty vojenskej hudby sme tu mohli počúvať v poslednej tretine 20. storočia pod taktovkou kapelníkov mjr. Jaromíra Sylvestra a neskôr pplk. Jozefa Krála. Azda neboli celkom posledné...

Azda neboli celkom posledné...

Marianna Bárdiová

VZNIK ORIENTAČNÉHO ŠPORTU V BANSKEJ BYSTRICI

Vznik orientačného športu v Banskej Bystrici bol v prvom období späť s rozvojom odborov turistiky. Prvým odborom, v ktorom si našli svoje miesto orientační pretekári bol pri TJ Lokomotiva Banská Bystrica, (vznikla 3.9. 1955). Medzi prvých organizátorov, ale aj pretekárov patrili pracovníci novovytvoreného Krajského a Okresného výboru ČSTV (Vladimír Rakyta, Jozef Kollár, Anton Mazal, Igor Chromek a ďalší).

V polovici 20. storočia došlo v ČSR v telovýchovnom hnutí k radikálnym zmenám. V dôsledku politických prevratov boli takmer všetky spolky, organizácie, či združenia zrušené a ich činnosť zakázaná. Tak prestalo pracovať Tyršovo telocvičné hnutie Sokol, Orol, skauting a tiež slubne sa rozvíjajúci Klub slovenských turistov a lyžiarov. Novostanovené vrcholné orgány „Štátny úrad pre telesnú výchovu a šport“ (z 14.7. 1949) a neskorší „Štátny výbor pre telesnú výchovu a šport a dobrovoľné organizácie podľa úsekov činnosti“ (z 12.12. 1952), ktoré na skúsenosti sovietskej fyzikultúry sa v našich podmienkach neuplatnili.

Preto sa v roku 1957 uskutočnila ďalšia reforma telovýchovného hnutia a vznikol Československý zväz telesnej výchovy (ČSTV) ako osobitná, dobrovoľná organizácia športovcov a turistov v našej republike. Základnou jednotkou boli športové oddiely a u turistiky a základnej telesnej výchovy odbory. Telovýchovné jednoty riadili okresné, krajské a Ústredný výbor ČSTV, odbory turistiky mali obdobné nadriadené orgány.

Rozvoju turistiky a tiež orientačného športu prispeli nepriamo aj ďalšie reorganizácie, ktoré v tom čase postihli Banskú Bystricu. Uznesením ÚV KSS bolo stanovené, že telovýchovné jednoty Červená hviezda (zastrešovali príslušníkov národnej a štátnej bezpečnosti) nesmú mať oddiely súťažiacie v I. a II. lige. Išlo o športy ako futbal a ľadový hokej. Keďže práve tieto oddiely spravovala bansko-bystrická Červená hviezda, bolo nutné pre postihnuté oddiely vytvoriť nové telovýchovné jednoty. Ľadový hokej prevzala bez vážnejších problémov nová TJ Iskra Smrečina. Pre futbal bola vytvorená ďalšia nová TJ Partizán, v čele ktorej stáli stavebné podniky mesta v čele s Pozemnými stavbami n.p. Banská Bystrica. Z pohľadu turistiky bolo dôležité, že sa pri nových TJ vytvorili aj aktívne turistické odbory. V TJ Iskra Smrečina viedol turistiku Dušan Faško. Zameriaval sa viac na orientačný šport a usporiadal pre mesto, ale aj pre

okres niekoľko pretekov, vrátane postavenia tratí. Aj prvý okresný orientačný pretek usporiadala v roku 1962 Iskra Smrečina (v priestore Štefánikov mostík - Stará Kopa.) V závere roka 1962 vznikla na území mesta ďalšia TJ-Slavia Pedagogický inštitút BB. Vedľa mnohých oddielov sa tu vytvoril odbor turistiky. Viedla ho dlhé roky odborná asistentka katedry telesnej výchovy Ľudmila Slimáková. Odbor mal aj skupinu orientačných bežcov, ktorí sa pravidelne zúčastňovali pretekov.

Odbor turistiky TJ Lokomotiva v spolupráci s Krajským domom pionierov a mládeže v Banskej Bystrici (zabezpečoval Ladislav Zlatohlávek), zorganizovali v roku 1964 dlhodobú súťaž mládeže v turistickom orientačnom preteku. Celkom sa jej zúčastnilo 225 pretekárov z banskobystrických škôl. Preteky sa konali v troch terminoch, prvý v priestore Žlté piesky, druhý v Kremničke, tretí v Laskomeri (v apríli 1964). Najlepšie sa umiestnili žiaci ZDŠ Kuzmányho (Ondrek - Maďar a Kosecová - Filáková), medzi dorastencami zvíťazili Rejdovjan - Mazúch (Smrečina) a Spišiaková - Šimunová (DSS Banská Bystrica.)

Dorastenci a dospelí pretekári odboru turistiky TJ Lokomotiva sa zúčastňovali v tomto čase už množstva pretekov. Už 12.4. 1964 štartovali štyria pretekári na preteku o Pohár mesta Pezinok. Úspešne štartovali aj na preteku mesta Zvolena v oblasti Neresnice, ako aj orientačného preteku o prebor TJ Iskra Smrečina. Úspech dosiahli aj na okresnom orientačnom preteku (konal sa 17.5. 1964 v oblasti chaty na Tajove). V rámci osláv 20. výročia SNP usporiadala TJ Lokomotiva 1.ročník denného orientačného behu „O partizánsky samopal“. Uskutočnil sa v priestore vypálenej obce Kalište, kde jednotlivé kontroly boli umiestnené na miestach, kde v čase Povstania boli situované bunkre.

Od tohto času organizovali telovýchovné jednoty, odbory turistiky každoročne niekoľko podujatí pre orientačných bežcov. Išlo vždy o uvedené preteky hliadok dospelých, dorastu i žiactva, dlhodobú súťaž a ďalšie ročníky preteku „O partizánsky samopal“. Po organizačných zmenách v turistickom hnutí - po vzniku Slovenského zväzu turistov (ustavujúca konferencia sa konala 2.-3. 5. 1969), prestali byť orientační bežci súčasťou odborov turistiky a vytvorili si vlastné oddiely.

Igor Chromek

Pramene:

I. Chromek: K dejinám turistiky v Banskej Bystrici (1950- 1985).

PRED 175 ROKMI OTVORILI PRVÚ KAVIAREŇ V MESTE

V roku 1833 na Hlavnom námestí, v dome č. 15 (dnes sídlo OTP banky) zriadil vtedajší majiteľ domu Alojz Schenko prvú kaviareň v Banskej Bystrici.

Súčasťou udelenej licencie bolo aj povolenie na biliard. V dome č. 15 v tom čase už viac ako 200 rokov existoval široko-daleko známy hotel - hostinec Rak (Rothen Krebs - Červený Rak). Alojz Schenko ho kúpil od rodiny Kellnerovcov, ktorá do roku 1852 vlastnila aj susedný, tzv. Benického dom. Schenko bol už dvadsiatym známym majiteľom tohto domu. V rokoch 1835 - 1641 bol aj senátorom - členom mestskej rady. Po 12 rokoch dom - hotel predal za 2 400 zlatých Jánovi (Johannovi) Schlottovi.

Na tej istej strane námestia, o dva domy vyššie (č.17) od 80. rokov XIX. storočia fungoval ďalší hotel, s ktorým sa tiež spája jedno prvenstvo. V tomto období bol jeho majiteľom Karol Wágner starší. Pred rokom 1900 hotel prevzal Móric Freiurth, ktorý v roku 1913 dostal od mestskej rady Povolenie na zriadenie kaviarenskej terasy pred svojím domom. Bola to s veľkou pravdepodobnosťou prvá letná terasa zriadená v našom meste už pred 95 rokmi. M. Freiurth hotel vlastnil do júna roku 1930. Jeho nástupcom sa stal Karol Wágner mladší, ktorý hotel spolu s letnou kaviarenskou terasou prevádzkoval až do konca 40. rokov, keď aj tento podnik znárodnili.

Ján Baláž

BYSTRICKÝ PERM

Vydáva: **BYSTRICIENSIS - Združenie cestovného ruchu**, Vychádza štvrťročne. **Šéfredaktor:** Ing. Pavel Gender. **Zodpovedná redaktorka:** PaedDr. Slavomira Očenášová-Štrbová, PhD., **Redakčná rada:** Ján Baláž, doc. PhDr. Jolana Darulová, CSc., PhDr. Igor Graus, prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc., Mgr. Jozef Duriančík, PaedDr. Dušan Jarina, Igor Chromek, Ján Vicen, Milan Zuffa-Ellek, Ing. Július Burkovský, PhDr. Vladimír Sklenka, Mgr. Eva Furdiková, **Grafická úprava:** PaedDr. Dušan Jarina, **Adresa redakcie:** Ing. Pavel Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica, **e-mailový kontakt:** gender@fpobox.sk, nasudi@gmail.com, **Tlač:** F&T - Svetlík Štefan, Slovenská Lupča, **Registr. číslo:** OÚ-OPT-1/2003. Elektronickú podobu nájdete: www.banskabystrica.sk v podadresári kultúra.